

Tanja Miettinen

OPPVELVOLLISUUS JA OPPILAAN ITSEMÄÄRÄMISOIKEUDET

OPPIVELVOLLISUUS JA OPPILAAN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDET

Tanja Miettinen
Opinnäytetyö
Syksy 2017
Liiketalouden koulutusohjelma
Oulun ammattikorkeakoulu

TIIVISTELMÄ

Oulun ammattikorkeakoulu
Liiketalouden koulutusohjelma, Oikeuden ja hallinnon suuntautumisvaihtoehto

---

Tekijä: Tanja Miettinen

Opinnäytetyön nimi: Oppivelvollisuus ja oppilaan itsemääräämisoikeudet

Työn ohjaaja: Suvi Röytiö

Työn valmistumislukukausi- ja vuosi: Syksy 2017

Sivumäärä: sivut + liitteet
69

Lapsen etu ja oikeudet ovat kehittyneet vuosien saatossa ja nykyään niitä turvaavat useat lait ja sopimukset kansainväliselläkin tasolla. Yksi lasten oikeuksista on oikeus maksuttomaan opetukseen. Suomessa perusopetuksen oppimäärän suorittaminen on osa oppivelvollisuutta, mikä koskee kaikkia Suomessa vakinaisesti asuvia lapsia. Opinnäytetyön tavoitteena onkin selvittää, mitä oppivelvollisuus on ja mitkä ovat sen tuomat oikeudet ja velvollisuudet oppilaalle. Lisäksi opinnäytetyö käsittelee oppilaan itsemääräämisoikeuksia sekä oikeusturvaa. Oppilaan oikeuksien toteutumista on työssä tarkasteltu hallinto-oikeuden ja eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisujen kautta.

Aiheeseen minut johdatti oma kiinnostus lasten etuun ja oikeuksiin liittyen. Halusin opinnäytetyön aiheen liittyvän lapsen oikeuksiin ja sen myötä lähdin rajaamaan vaihtoehtoja aiheelle. Lopulta päädyin rajauksessa peruskoulun oppilaisiin. Rajausta tukivat myös muutaman vuoden takaiset lakiuudistukset liittyen perusopetuslakiin sekä oppilas- ja opiskelijahuoltolakiin oppilaan itsemääräämisoikeuksien osalta.

Opinnäytetyön on tehty lainopillisena eli sen keskeisenä perustana on voimassaoleva lainsäädäntö sekä lainvalmisteluaineistot, kuten hallituksen esitykset. Lisäksi olen käyttänyt lähteenä lasten oikeuksiin ja koulutukseen liittyviä asetuksia, määräyksiä ja sopimuksia oikeuskirjallisuuden ohella, esimerkkeinä perusopetuslaki sekä lasten oikeuksien sopimus. Myös lapsen oikeuksien komitean sekä lapsiasiavaltuutetun lausunnot ja asiakirjat ovat tukeneet lainsäädäntöä.

Lainopillisen tarkastelun perusteella voidaan todeta, että oppilaalla on oikeus turvalliseen oppimisympäristöön sekä maksuttomaan ja yhdenvertaiseen opiskeluun. Myös oppilaan tarvitsema tuki ja osallistumismahdollisuudet turvataan muun muassa opiskeluhuollon kautta. Johtopäätöksinä voidaan todeta, että oppivelvollisuuden suorittamista tukevat useat oppilaan oikeudet sekä velvollisuudet, jotka toimivat samalla ennakollisena oikeusturvana. Oppilaan oikeuksien kannalta tulee huomioida myös oppilaan itsemääräämisoikeuden suhde alaikäisyyteen. Alaikäisyyden takia oppilaalla ei ole täyttä itsemääräämisoikeutta, mikä tuo huoltajan aseman esille oppilaaseen liittyvissä päätöksissä.

Asiasanat: oppivelvollisuus, oppilaan oikeudet, oppilaan velvollisuudet, itsemääräämisoikeus, oppilaan oikeusturva

ABSTRACT

Oulu University of Applied Sciences
Business Administration, Option of Law and Administration

Author: Tanja Miettinen

Title of thesis: Compulsory education and the student's self-determination

Supervisor: Suvi Röytiö

Term and year when the thesis was submitted: Autumn 2017   Number of pages: 69

The interest and rights of the child have evolved over the years and are now protected by many laws and conventions even at the international level. One of the rights of the child is to get a free basic education. The education at primary school level is compulsory in Finland. Compulsory education refers to the fact that every child must complete the basic education level. The purpose of this thesis is to determine compulsory education and student's rights and duties during basic education. Another purpose is to focus on student's self-determination and one's legal protection at school. For example, student's rights are examined through court orders of Administrative court.

The research method is jurisprudence, hence the main sources of the thesis are based on valid legislation related to school, teaching and child's interest. These laws are called for example Basic Education Act and Convention on the Rights of the Child. In addition, the sources comprise government's proposals as well as legal literature. The idea for the thesis was refined by author's interest towards children's rights. Recent legislative reforms related to Basic Education Act and Pupil and Student Welfare Act outlined the topic of the thesis.

According to the results of the thesis, the legislation will ensure the student's right for a safe, free and equal learning environment. The student's needs for special support and the right to be participated in the school activities are also ensured. The laws that support the student's learning and one's benefits can be seen as a preliminary legal protection. However, the student's self-determination is partly relied on parent's authority. Students in the basic education are under 18 years old, which means that they are not fully legally competent.

Keywords: Student's rights, Compulsory education, student's self-determination, legal protection

LYHENTEET

A	asetus
AsiakasL	laki sosiaalihuollon ja asiakkaan asemasta ja oikeuksista
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
HE	hallituksen esitys
HL	hallintolaki
L	laki
LapsenhuoltoL	laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta
LastensuojeluL	lastensuojelulaki
LOS	YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista
OHL	oppilas- ja opiskelijahuoltolaki
PL	Suomen perustuslaki
POL	perusopetuslaki
SiVM	sivistysvaliokunnan mietintö
TervHL	terveydenhuoltolaki
vp	valtiopäivät

SISÄLLYS

LYHENTEET	5
1 JOHDANTO	8
2 OPPIVELVOLLISUUS	11
2.1 Oppivelvollisuuden suorittaminen	12
2.2 Oppivelvollisuuden laiminlyönti	13
2.3 Oppivelvollisuus – mutta ei koulupakko	15
3 OPPILAAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET	18
3.1 Oppilaan oikeudet	18
3.1.1 Oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön	19
3.1.2 Oikeus saada opetusta	21
3.1.3 Opetuksen maksuttomuus	22
3.1.4 Opiskeluhoito	23
3.1.5 Koulumatkat ja majoitus	25
3.1.6 Tapaturmanhoito ja terveydenhuolto	26
3.1.7 Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo	27
3.2 Oppilaan velvollisuudet	29
4 OPPILAAN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDET	31
4.1 Itsemääräämisoikeuden kehittyminen	32
4.2 Huoltajan asema alaikäisen päätöksessä	33
4.3 Itsemääräämisoikeuden ikäsidonaisuus	34
4.4 Oppilaan itsemääräämisoikeudet koulussa sekä lakiuudistuksen tuomat muutokset	37
5 OPPILAAN KANTELUMAHDOLLISUUDET	42
5.1 Hallintokantelu	44
5.2 Eduskunnan oikeusasiamies	45
5.3 Ratkaisujen pohdintaa	46
5.3.1 Oppikirjojen maksuttomuus kotiopetuksessa	47
5.3.2 Koulukuljetuksen enimmäisaika	48
5.3.3 Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen peruskoulussa	50
5.3.4 Koulukiusaaminen	52
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	55

7	POHDINTA.....	60
	LÄHTEET.....	63

1 JOHDANTO

Suomen peruskouluissa oli vuonna 2016 yli 550 000 oppilasta. Peruskoulua käyvät oppilaat suorittavat joko ala- tai yläkoulua ja kuuluvat täten oppivelvollisuuden piiriin. Suomessa oppivelvollisuus on ollut velvoittavana vuodesta 1921 ja nykyään sen suorittaminen kattaa peruskoulun oppimäärän. Peruskoulun oppimäärä on laajuudeltaan yhdeksänvuotinen, mikä taas yleisesti tarkoittaa ala- ja yläkoulun opintoja. Yhdeksänvuotinen peruskoulu on jo ajallisestikin isona osana lapsen elämää, joten on tärkeää, että lapsen oikeudet toteutuvat sen aikana.

Opinnäytetyöni tavoitteena onkin selvittää oppilaalle kuuluvia oikeuksia sekä velvollisuuksia peruskoulussa oppivelvollisuuden aikana. Lisäksi haluan tuoda opinnäytetyössä esille oppilaan itsemääräämisoikeuksia sekä siihen liittyviä muutaman vuoden takaisia lakiuudistuksia. Selvitän työssä myös oppilaan kantelumahdollisuuksia, jos hän kokee tulleet väärin kohdelluksi. Näin ollen opinnäytetyöstä olisi tarkoitus jäädä yleisellä tasolla kattava kuva oppilaan oikeuksista sekä itsemääräämisoikeuksista kouluympäristössä.

Peruskoulua suorittavan oppilaan ikä ja kehitystaso ovat isossa osassa oppilaan osallistumisoikeuden ja kuulemisen täysimääräisessä toteutumisessa huoltajan päätöksen ohella. Niiden perusteella lapsen itsemääräämisvalta sekä mielipide ja toivomus asiaan liittyen huomioidaan. Ikä- ja osittain myös kehityssidonnaisuus lapsen päätösvallassa on selitetty osittain kehityspsykologialla. Lisäksi itsemääräämisoikeuden rajoittamisen tarkoitus on suojata lapsen etua. Jos lapsi saisi päättää itseään koskevista asioista esimerkiksi 12-vuotiaana, voisi päätös olla hänen etunsa vastainen, sillä syy- ja seuraussuhteet voisivat ulottua pidemmälle ja laajemmalle, mitä lapsi hahmottaa.

Aiheeseen minua johdatti oma kiinnostus lasten etuun ja oikeuksiin. Lasten oikeuksien kautta aloin pohtimaan sopivaa rajausta ja koulujen aloituksen alla mieleeni tuli oppilaiden oikeudet. Aihe on myös ajankohtainen, sillä oppilaisiin liittyvää lainsäädäntöä on täydennetty esimerkiksi opiskeluhuollon ja oppilaiden itsemääräämisoikeuden osalta viime vuosina.

Menetelmänä opinnäytetyössäni olen käyttänyt lainopillista menetelmää. Olen tarkastellut voimassa olevaa lainsäädäntöä sekä lain valmisteluaineistoja, kuten hallituksen esityksiä erityisesti perusopetukseen ja lasten oikeuksiin liittyen. Myös asetukset sekä erilaiset määräykset ja sää-

dökset esimerkiksi Opetushallitukselta sekä lasten oikeuksien komitealta ovat olleet laki lähteiden tukena. Oikeuskirjallisuutena olen käyttänyt esimerkiksi Suvianna Hakalehdon teoksia. Hän on tunnettu lapsioikeuden saralla ja toimii tällä hetkellä lapsi- ja koulutusoikeuden apulaisprofessori Itä-Suomen yliopistossa. Lisäksi lapsiasiavaltuutetun mietinnöt sekä YK:n lapsen oikeuksien komitean mietinnöt ovat olleet keskeisessä osassa lapsen ja oppilaan etua ja itsemääräämisoikeutta punnittaessa. Oppilaiden kantelumahdollisuuksien osalta olen puolestaan kerännyt hallinto-oikeuden ja eduskunnan oikeusasiamiehen taholta oppilaan oikeuksien toteutumiseen liittyviä oikeustapauksia.

Tutkimusongelmina opinnäytetyössäni ovat oppivelvollisuus ja sen aikaiset oppilaan oikeudet ja velvollisuudet. Katson oppilaan oikeuksien piiriin myös oppilaan itsemääräämisoikeuden sekä oikeusturvan, joka voi ilmetä esimerkiksi jälkikäteisenä oikeusturvana oppilaan kantelumahdollisuuksissa. Tutkimusongelmia olen avannut opinnäytetyössäni seuraavien tutkimuskysymysten kautta:

- Mitä oppivelvollisuus pitää sisällään?
- Mitkä ovat oppilaan oikeudet ja velvollisuudet?
- Minkälaisia itsemääräämisoikeuksia oppilaalla on koulussa?
- Miten viimeisimmät lakiuudistukset ovat muuttaneet itsemääräämisoikeutta?
- Mitkä ovat oppilaan kantelumahdollisuudet?

Näkökulmana opinnäytetyössä halusin pitää oppilaiden oikeudet enkä esimerkiksi opettajien oikeudet, näin pystyn käsittelemään lasten oikeuksia osana opinnäytetyötä. Lisäksi olen rajannut työn koskemaan alaikäisiä, Suomessa vakituisesti asuvia oppilaita, jotka suorittavat oppivelvollisuutta. Näin ollen aiheen ulkopuolelle rajautuvat myös oppivelvollisuusiän ylittäneet henkilöt, ammattikoulun ja lukion opiskelijat sekä maahanmuuttajat. Käytän opinnäytetyössäni peruskoulua suorittavasta lapsesta termiä oppilas, koska termin ”opiskelija” kuvataan koskevan paremmin jo oppivelvollisuusiän ylittäneitä henkilöitä. Termi ”oppilas” tukee myös opinnäytetyöni rajausta, joka perustuu nimenomaan perusopetuksessa olevan oppivelvollisen oikeuksiin ja velvollisuuksiin.

Oppilaiden alaikäisyys tuo opinnäytetyöhön keskeiseksi käsitteeksi lapsen edun ensisijaisuuden. Lapsen edun ensisijaisuus on yksi YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen keskeisistä periaatteista. Lapsen etu on käsitteenä laaja, mutta sen keskeisen ajatuksen voi tiivistää ”lapsen kannalta paras vaihtoehto” toteamukseen. Lapsen edun ensisijaisuus on punnittava aina yksilö- ja ta-

pauskohtaisesti, mikä ilmenee esimerkiksi maksuttoman koulukuljetuksen myöntämisessä sekä oppilaiden itsemääräämisoikeuden toteutumisessa. Muita keskeisiä käsitteitä opinnäytetyössäni ovat oppilaan ja lapsen edun ohella oppilaan osallistumisoikeus ja kuuleminen, oikeusturva sekä huoltajan vastuu ja hyvä hallinto. Nämä kaikki ovat yhteydessä oppilaan oikeuksien toteutumisessa kouluympäristössä.

2 OPPIVELVOLLISUUS

Suomessa oppivelvollisuus on ollut voimassa lähes 100 vuotta. Oppivelvollisuuden sääti velvoittavaksi silloinen oppivelvollisuuslaki, joka tuli voimaan vuonna 1921. Silloinen oppivelvollisuuslaki toi oppilaille oikeuden päästä kouluun sekä kunnalle velvollisuuden järjestää koulua. Oppivelvollisuuslaki kumoutui kansakoululain myötä, joka puolestaan kumoutui peruskoululaille. Nykyään oppivelvollisuudesta säädetään perusopetuslaissa (POL 628/1998) ja sen pykälässä 25. Perusopetuslaki on tullut voimaan vuonna 1998 ja se korvasi silloisin peruskoululain. (Arajärvi 2006, 180, 187; HE 261/1998 vp,1.)

Oppivelvollisuus velvoittaa Suomessa vakinaisesti asuvat lapset suorittamaan perusopetuksen oppimäärän (POL 25.1 §, 26.1 §). Sen sisältö määräytyy perusopetuslaissa sekä sitä täydentävissä määräyksissä ja asetuksissa, kuten perusopetusasetuksessa (PerusopetusA 852/1998) ja perusopetuksen opetussuunnitelmassa. Perusopetuksen oppimäärä sisältää kaikille yhteisiä aineita kuten äidinkielen ja kirjallisuuden, toisen kotimaisen kielen, ympäristöopin, matematiikan, biologian, terveystiedon ja yhteiskuntaopin. Esimerkiksi uskonnon opetuksen sijaan, on mahdollista saada opetuksessa elämäntietoa sekä vapaavalintaisina opintoina vieraita kieliä. (POL 11.1 §, 14 §.)

Perusopetuslain 2.1 §:ssä opetuksen tavoitteeksi on määritelty oppilaiden kasvun tukeminen vastuukykyiseksi yhteiskunnanjäseneksi sekä tarpeellisten tietojen ja taitojen tarjoaminen elämään. Myös YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista (LOS, 60/1991) määrää lasta ja hänen kehitystään ja persoonallisuuttaan kehittäviä pyrkimyksiä koulutukselle (LOS 29 artikla). Valtioneuvosto päättää perusopetuksen tuntijaosta eri oppiaineiden kesken, kun taas opetushallitus päättää esimerkiksi perusopetuksen oppiaineiden aihekokonaisuuksia (POL 14 §). Oppilaan kasvun, kehityksen ja oppimisen hyvät edellytykset ovat päätösten perustana. Niin valtioneuvoston kuin opetushallituksen päätökset perustuvat siis lapsen etuun ja kehitykseen koulutuksessa. (Opetushallitus 2014, 14, viitattu 6.10.2017; POL 3 §.)

Oppivelvollisuus on samalla sekä oikeus että velvollisuus oppilaalle. Oppilaalla on oppivelvollisuus osallistua perusopetukseen, mutta samalla hänelle on turvattu oikeus lakien ja sopimusten kautta itse opetukseen. Oikeus opetukseen on yksi perus- ja ihmisoikeuksista. Esimerkiksi Suomen perustuslain (PL, 731/1999) 16 §:ssä, sivistykselliset oikeudet, taataan jokaiselle oikeus

maksuttomaan opetukseen. Suomea velvoittavat myös lasten oikeuksien sopimus sekä Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS, SopS 69/1999): kummassakin sopimuksessa turvataan oikeus opetukseen sekä koulutukseen (LOS 28 artikla; EIS 1. lisäpöytäkirja 2 artikla).

2.1 Oppivelvollisuuden suorittaminen

Oppivelvollisuus kattaa perusopetuksen oppimäärän, joka on laajuudeltaan yhdeksänvuotinen (POL 9.1 §, 26§). Perusopetuksen oppimäärästä on säädetty erikseen perusopetusasetuksella, jossa tarkennetaan esimerkiksi opetuksen viikottainen ja vuosittainen tuntimäärä (PerusopetusA 3 §; POL 24 §). Myös opetushallituksen opetussuunnitelma sekä valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta (422/2012) ovat tärkeässä osassa perusopetuksen sisällön muodostamisessa (POL 14 §). Niiden avulla turvataan myös koulutuksen yhdenvertaisuutta koko maan alueella (POL 2.2 §).

Oppivelvollisuus alkaa sinä vuonna, jolloin lapsi täyttää seitsemän vuotta (POL 25.1 §). Sen aloittamiseen ja keston on olemassa myös poikkeuksia. Oppivelvollisuus voi alkaa vuotta aikaisemmin pidennettynä oppivelvollisuutena esimerkiksi sairauden vuoksi tai muuten poikkeavana aloitusajankohtana, jolloin lapsella on edellytykset aloittaa oppivelvollisuus vuotta normaalia aiemmin. (POL 25.1 §, 27 §.)

Pidennetyssä oppivelvollisuudessa oppivelvollisuus alkaa sinä vuonna, kun lapsi täyttää kuusi vuotta. Siinä oppivelvollisuuden kesto on 11 vuotta (POL 25.2 §). Esimerkiksi tilanne, jossa lapsen sairauden tai vammaisuuden vuoksi oppivelvollisuuden suorittaminen 9 vuodessa ei ole ilmeisesti mahdollista, on pidennetty oppivelvollisuus mahdollinen (POL 25.2 §). Hallitus on selvittänyt koulutusta koskevan lainsäädännön uudistusta koskevassa esityksessä, että kehityksessä viivästyneiden tai vaikea vammaisten kuten näkö- ja kuulovammaisten sekä vaikeasti sairaiden kohdalla oppivelvollisuus voi olla vuoden pidempi (HE 86/1997 vp, 63). Poissaolot sairauden takia sekä muut sairauden tuomat rajoittavat tekijät voivat estää oppilasta pysymässä normaalissa opetussuunnitelman mukaisessa suoritustahdissa. Pidennetyn oppivelvollisuuden on tarkoitus tuoda lisäaikaa ja tukea oppilaalle oppivelvollisuuden suorittamiseen.

Suomessa oppivelvollisuuden suorittaa lähes kaikki lapset. Opetushallitus kertoo sivuillaan, että 99,7 % suorittaa perusopetuksen oppimäärän ja saa perusopetuksesta päättötodistuksen. (Ope-

tushallitus 2017a, viitattu 30.10.2017.) Tätä määrää voidaan pitää korkeana ja positiivisena luku-
na. Yleisesti oppivelvollisuuden eli ala- ja yläkoulun opintojen suorittaminen kestää 9 vuotta. Op-
pivelvollisuus päättyy, kun perusopetuksen oppimäärä on täyttynyt tai oppivelvollisuuden aloitta-
misesta on kulunut 10 vuotta (POL 25.1 §). Oppivelvollisuuden aloittamisesta 10 vuotta tarkoittaa
17 vuoden ikää, jos oppivelvollisuus on aloitettu 7-vuotiaana. (POL 9.1 §; Hakalehto-Wainio 2012,
93.)

2.2 Oppivelvollisuuden laiminlyönti

Oppivelvollisuus jatkuu sen lukuvuoden loppuun asti, jolloin oppilas täyttää 17 vuotta (Opetushal-
litus 2017a, viitattu 30.10.2017). Tämän jälkeen peruskoulun kesken tai suorittamatta jättänyt
nuori ei ole enää oppivelvollisuuden piirissä, vaan on niin sanotusti laiminlyönyt oppivelvollisuu-
tensa. Vaikka oppilas olisi ylittänyt oppivelvollisuus iän, ei se tarkoita, että häneltä evätään oikeus
opetukseen. Oppivelvollisuusiän ylittäneen oppilaan, joka on esimerkiksi keskeyttänyt peruskou-
lun, on mahdollisuus suorittaa vielä peruskoulun opintoja. (Arajärvi 2015, 20.)

Oppivelvollisuuden suorittamista valvotaan esimerkiksi seuraamalla oppilaan koulunkäyntiä. Op-
pilaan poissaolojen seuranta kuuluu niin opetuksen järjestäjälle kuin oppilaan huoltajalle. Opetuk-
sen järjestäjän tulee ilmoittaa oppilaan luvattomista poissaoloista oppilaan huoltajalle. (POL 26.2
§.) Säännös opetuksen järjestäjän vastuusta seurata oppilaan poissaoloja on lisätty perusopetus-
lakiin vasta vuonna 2013. Ennen tätä oppilaiden poissaolojen seuraamisesta opetuksen järjestä-
jän puolelta ei ollut säännöksiä. Hallituksen esityksessä (205/2002) perusopetuslain, lukiolain,
ammattillisesta koulutuksesta annetun lain sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain
11 ja 16 §:n muuttamisesta perusteltiin poissaoloseurannan lisäystä sillä, että poissaolot kertyvät
usein samoille oppilailla ja täten haittaavat heidän koulumenestystään. Poissaoloja olisi siis syytä
seurata myös koulun toimesta ja selvittää niiden syyt tarvittaessa. Kyseisen säännöksen tuoma
seuranta- ja ilmoitusvelvollisuus koululle parantavat niin huoltajan kuin koulutuksen järjestäjän
mahdollisuuksia huolehtia oppivelvollisen koulunkäynnin säännöllisyydestä. (HE 205/2002 vp,
16.)

Oppivelvollisuuden edistymistä voi valvoa myös oppilaan asuinkunta, jos oppilas ei osallistu pe-
rusopetuslain mukaisesti järjestettyyn opetukseen (POL 26.3 §). Tämä tarkoittaa tilannetta, jolloin
oppilas on esimerkiksi kotiopetuksessa. Lainsäädäntö ei määrittele erikseen valvonnan käytän-

nön järjestelyistä tai valvontatilaisuuksien määrästä, vaan niistä päätetään erikseen kunnissa. Edistymistä arvio yleensä opettaja, jonka kunta on nimennyt kyseiseen tehtävään. Valvonnassa seurataan oppivelvollisen edistymistä suhteessa perusopetuksen oppiaineiden tavoitteisiin erilaisilla näytöillä kuten suullisten ja kirjallisten kokeiden avulla. (Opetushallitus 2017b, viitattu 10.10.17.) Vaikka kunnalla ja koululla on osuus oppivelvollisen seurannasta, päävastuu oppivelvollisesta on kuitenkin huoltajalla, jonka on huolehdittava oppilaan oppivelvollisuuden suorittamisesta. (POL 26.2 §, 45 §.)

Perusopetuslaissa ei ole mainittu erikseen suoria seurauksia oppilaalle, jos hän laiminlyö oppivelvollisuuden eli jättää esimerkiksi yläkoulun kesken. Koska peruskoulua suorittava oppilas on lähtökohtaisesti alaikäinen, vastaa oppilaan koulunkäynnistä hänen huoltajansa. Täten seurauksena oppivelvollisuuden laiminlyönnistä on oppilaan sijasta määrätty oppilaan huoltajalle (POL 26.2 §). Perusopetuslain 45 §:n säättää, että huoltaja voidaan tuomita sakkoon oppivelvollisen valvonnan laiminlyönnistä. Oppivelvollisuuden laiminlyönnistä voi seurata myös lastensuojeluilmoitus. Lastensuojelulaki (Lastensuojelulaki 417/2007) säättää opetuksen järjestäjän ilmoittamaan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos heidän tietoonsa tulee lapsi, jonka käyttäytyminen, hoidon ja huolenpidon tarve tai kehitystä vaarantavat olosuhteet edellyttävät mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä (Lastensuojelulaki, 25 §).

Oppivelvollisuuden laiminlyönnistä voi kuitenkin olla oppilaalle muita negatiivisia seurauksia. Hallitus on maininnut esityksessään perusopetuslain 26 a ja 35 §:n muuttamisesta, että peruskoulutuksen puuttuminen voi olla yksilölle riski (HE 178/2016 vp, 10). Mikäli henkilöltä puuttuu koulutuksen pääoma, eli tässä tapauksessa perusopetuksen täysi oppimäärä, on hän muihin verrattuna heikommassa asemassa. Peruskoulutus on yksi sivistyksellisistä oikeuksista ja siten sen tasapuolinen toteutuminen olisi tärkeää. (HE 178/2016 vp, 10.) Kyseisessä hallituksen esityksessä ja siihen liittyvässä sivistysvaliokunnan mietinnössä todetaan, että nykyisin oppivelvollisuusiän ylittäneet ovat pääosin maahanmuuttajia (HE 178/2016, 9, SiVM 19/2016, 2).

Vaikka HE:n 178/2016 perustelu heikommasta asemasta ja koulutuksen puutteesta koskee lähinnä maahanmuuttotilaisuuksia, voi mielestäni syrjäytymisen riskin nähdä ulottuvan myös suomalaisiin oppivelvollisuusiän ylittäneisiin oppilaisiin. Esimerkiksi jatkokoulutusmahdollisuudet vaikenevat ilman peruskoulupohjaa sekä oppilas voi eristäytyä kaveripiiristään ja syrjäytyä. Siksi onkin tärkeää, että oppivelvollisuuden suorittamista seurataan ja että poissaoloihin kiinnitetään huomioi-

ta. Ennaltaehkäisy ja tukeminen ovat mielestäni tärkeässä roolissa oppivelvollisuuden keskeyttämisen ehkäisyssä.

Perusopetuslain pykälästä 46 tulee voimaan 1.1.2018 uudistettu versio, jossa huomioidaan aiempaa laajemmin oppivelvollisuusiän ylittäneiden perusopetus sekä sen tarve esimerkiksi maahanmuuttajien keskuudessa (POL 46 §; HE 178/2016 vp, 12). Nykyisessä POL pykälässä 46 puhutaan muiden kuin oppivelvollisten opetuksesta, kun taas uudistetussa 46 pykälässä tullaan puhumaan oppivelvollisuusiän ylittäneiden perusopetuksesta. Uudistetussa pykälässä on tarkennettu oppivelvollisuusiän ylittäneiden henkilöiden perusopetuksen koostuvan heidän osaamistarpeensa mukaan alku- ja päättövaiheen opetuksesta tai esimerkiksi ainoastaan päättövaiheen opetuksesta. (POL 46 §.)

2.3 Oppivelvollisuus – mutta ei koulupakko

Kunnalla on velvollisuus järjestää sen alueella oleville oppivelvollisille perusopetusta (POL 4 §). Perusopetuslain 6.1 §:ssä säädetään, että opetuksen järjestämisessä tulee huomioida oppilaiden matkat sekä liikenneyhteydet niin, että matkat pysyisivät turvallisina ja lyhyinä. Kyseiset ehdot huomioon ottaen kunta osoittaa oppivelvolliselle lähikoulun tai muun soveltuvan paikan, jossa hänelle annetaan perusopetusta (POL 6.2 §).

Oppivelvollisuus suoritetaan yleensä kunnan määräämässä lähikoulussa (Hakalehto-Wainio 2012, 92-93). Perusopetuslaissa ei kuitenkaan ole määrätty, että perusopetuksen oppimäärä tulisi suorittaa lähikoulussa, vaan oppivelvollisuus voidaan suorittaa myös muussa opetuksessa. Ehtona tälle on, että oppilas saa perusopetuksen oppimäärää vastaavat tiedot opiskelupaikassaan (POL 26.1 §). Näin ollen koulupakkoa ei siis ole, vaan ehtona on perusopetuksen oppimäärän suorittaminen (POL 26 §; Opetushallitus 2017b, viitattu 10.10.2017).

Muita mahdollisuuksia oppivelvollisuuden suorittamiseen ovat esimerkiksi kotiopetus tai koulut, joissa painotetaan esimerkiksi liikuntaa tai taidetta ja joihin tulee erikseen hakea (POL 26 §, 28 §). Kotikoulu on esimerkki siitä, että Suomessa ei kuitenkaan ole koulupakkoa, vaikka oppivelvollisuus on itsessään velvoittava (HE 86/1997 vp, 63). Kotiopetuksessa oppilas suorittaa perusopetuksen opintoja esimerkiksi vanhemman avustuksella muualla kuin kouluympäristössä, kuten kotona (Opetushallitus 2017b, viitattu 10.10.2017).

Peruskoulua käyvien oppilaiden lukumäärä vuonna 2016 oli 550 236 oppilasta (Tilastokeskus 2016). Tilastokeskuksen sivuilta ei löytynyt suoraan tietoa kotiopetuksessa olevien oppilaiden lukumäärästä, mutta sain tiedon kysymällä sen Tilastokeskukselta sähköpostitse. Sähköpostitse saamani tiedon mukaan kotiopetuksessa oli 343 oppilasta vuonna 2016 (Hämäläinen, sähköpostiviesti 19.11.2017). Kotiopetuksessa olevien oppilaiden määrä on siis melko pieni. Tähän voi vaikuttaa kotiopetukseen liittyvät järjestelytoimet, kuten huoltajille siirtyvä suuri vastuu opetuksen järjestämisestä.

Lähtökohtaisesti oppilaan huoltajat päättävät, missä oppilas suorittaa oppivelvollisuuden. Huoltajat voivat siis päättää opiskeleeko lapsi kunnan järjestämässä opetuksessa vai järjestävätkö huoltajat hänelle esimerkiksi kotiopetuksen. Kotiopetuksessa korostuu huoltajan vastuu opetuksesta. Huoltaja ei tarvitse viranomaisilta erillistä lupaa kotiopetuksen järjestämiseen, vaan ilmoitus kunnalle oppivelvollisen kotiopetuksesta on riittävä. Päätöksen myötä huoltajalle kuitenkin siirtyy täysi vastuu opintojen järjestämisestä sekä oppikirjojen ja -materiaalien hankkimisesta. Kotiopetuksen järjestämisen ohella on huoltajalla myös täysi vastuu oppivelvollisen valvonnasta eli siitä että oppivelvollisuus suoritetaan. (Opetushallitus 2017b, viitattu 10.10.2017.)

Opetuksen järjestämistä sekä sen sisältöä kotiopetuksessa määrittelee suuressa osassa perusopetusta vastaavan oppimäärän suorittaminen. Perusopetusta vastaavista tiedoista ja taidoista säädetään pääosin perusopetuslaissa ja valtioneuvoston asetuksissa. Niiden mukaiset määräykset oppiaineista, aihekokonaisuuksista sekä tavoitteista ja oppilaan arvioinnista määrittelevät pitkälti opiskelun järjestämistä kotona. Vaikka kotiopetuksen sisältöä määrittävät edellä mainitut säännökset, ei kotiopetusta ole kuitenkaan sidottu asuinkunnan opetussuunnitelman mukaiseen etenemiseen. Huoltajalla on siis mahdollisuus laatia jopa oma opetussuunnitelma valtakunnallisten säädösten pohjalta. (Opetushallitus 2017b, viitattu 10.10.2017.)

Jos oppilasta opiskelee muussa koulussa kuin kunnan määräämässä lähikoulussa, voivat hänen oikeudet opetukseen liittyen toteutua hieman eri tavalla, mitä normaalisti. Kotiopetuksen piirissä olevaa oppilasta ei esimerkiksi rekisteröidä oppilaaksi mihinkään kunnan kouluun, mikä puolestaan voi vaikuttaa oppilaan etuuksiin ja oikeuksiin. Jos oppilas ei ole rekisteröity oppilaaksi mihinkään kunnan kouluun, ei kunta ole velvollinen järjestämään kotiopetuksen piirissä olevalla oppilaalle esimerkiksi tukiovetusta tai kouluterveydenhuoltoa. Lisäksi oikeus perusopetuksen maksuttomuuteen horjuu: kunnan ei tarvitse järjestää kotiopetuksen piirissä olevalle oppilaalle maksut-

tomia oppikirjoja ja -materiaaleja tai esimerkiksi kouluruokailua. (Opetushallitus 2017b, viitattu 10.10.2017.)

Se, että kunnan ei tarvitse järjestää kotiopetuksessa olevalle oppilaalle perusopetuslaissa säädettyjä oikeuksia maksuttomiin oppikirjoihin, -materiaaleihin, työvälineisiin sekä maksuttomaan kouluruokailuun, -kuljetukseen, -terveydenhoitoon ja opiskeluhuoltoon, ei kuitenkaan ole ehdoton. Mikään säännös ei estä kuntaa antamasta kotiopetuksessa olevalle maksuttomia oppikirjoja tai muita palveluita, joita koulun opetukseen osallistuva oppilas on oikeutettu. (Opetushallitus 2017b, viitattu 10.10.2017.)

Mediassa on myös kirjoitettu ja pohdittu oppikirjojen maksuttomuutta kotiopetuksessa. Opetusneuvos Ulla Laine on kommentoinut Ylen uutisessa kotiopetukseen liittyen, että päätökset oppikirjojen antamisesta kotiopetukseen ovat kuntakohtaisia päätöksiä (Rinta-Tassi, M. 2017, viitattu 30.10.2017). Keski-suomalaisen julkaisemassa kirjoituksessa on otettu myös kantaa kuntakohtaiseen päätökseen oppikirjojen maksuttomuudesta mielipidekirjoituksen muodossa, jonka sen hetkinen lapsiasiavaltuutettu, Maria Kaisa Aula, on kirjoittanut lakimies Merike Helanderin kanssa. Kirjoituksessa on todettu, että jos lapsi on kotiopetuksessa vanhempien omalla päätöksellä, eivät esimerkiksi oppikirjat ole koulusta useinkaan saatavilla. Jos taas oppilas on kotiopetuksessa kunnan päätöksellä oppilaan terveydentilan perusteella, on oppilas oikeutettu maksuttomiin oppikirjoihin. Kunnan määräämä väliaikainen kotiopetus voi olla mahdollinen esimerkiksi homekoulu tapauksissa. (Aula, M. & Helander, M. 2013, viitattu 13.11.17.)

Mediassa on käsitelty myös kotiopetukseen johtavia syitä. Ylen uutisessa nousivat esille koulu-kiusaamiseen, maailmankatsomuksellisiin tai esimerkiksi sisäilmaongelmiin liittyvät syyt järjestää kotiopetusta (Rinta-Tassi, M. 2017, viitattu 30.10.2017). Esittelen myöhemmin työssä oikeustapauksia liittyen oppilaiden oikeuksien toteutumiseen. Yksi tapaus on Hämeenlinnan hallinto-oikeuden ratkaisu (HAO 07.12.2011 11/0883/3), joka koskee kotiopetusta ja maksuttomia oppimateriaaleja.

3 OPPILAAN OIKEUDET JA VELVOLLISUUDET

Oppilaan oikeuksista on säädetty useissa eri sopimuksissa. Hakalehdon mukaan keskeisimpänä ihmisoikeussopimuksena oppilaan oikeuksien kannalta koulussa voidaan pitää YK:n lasten oikeuksien sopimusta (Hakalehto 2015, 54). On sanomattakin selvää, että kaikille turvatut perusoikeudet niin perustuslaissa kuin kansainvälisissä sopimuksissa, kuten Euroopan ihmisoikeus sopimuksessa ja YK:n lasten oikeuksien sopimuksessa, ulottuvat myös lapsiin. Perusoikeudet ulottuvat siis myös kouluun ja koulupäivään, minkä aikana niiden tulee toteutua. (Hakalehto 2015, 54, 55).

Oppilaan oikeudet ja velvollisuudet kouluun liittyen ovat voimassa sen ajan, jolloin oppilas osallistuu opetussuunnitelman mukaiseen opetukseen tai toimintaan (POL 29.6 §). Oppilaan oikeuksien toteutuminen on keskeisesti opetustoimen vastuulla (Hakalehto 2015, 51). Opetustoimen ollessa osa julkishallintoa, kuuluu sen noudattaa hallintolakia (HL, 434/2003) ja hyvää hallintoa. Täten hyvän hallinnon periaatteet ovat myös osa oppilaan oikeuksien normipohjaa. (HL 2 §; Hakalehto-Wainio 2012, 41.) Hyvän hallinnon yleisinä periaatteina pidetään yhdenvertaisuutta, objektiivisuutta sekä suhteellisuuden ja tarkoitussidonnaisuuden periaatetta ja niistä säädetään hallintolaissa.

Julkinen valta turvaa oikeuden perusopetukseen (PL 16 §). Opetuksen järjestämisestä vastaa puolestaan kunta. Kunta on velvollinen järjestämään perusopetuksen sekä esiopetuksen sen alueella asuville oppivelvollisille. Kunta voi järjestää opetuksen itse, yhdessä muiden kuntien kanssa tai hankkia perusopetuslain mukaiset palvelut esimerkiksi valtiolta. Esiopetuspalvelut kunta voi myös hankkia muulta julkiselta tai yksityiseltä palveluntuottajalta. (POL 4.1 §.) Jos kunnassa on sekä suomen- että ruotsinkielisiä asukkaita, on kunta velvollinen järjestämään perus- ja esiopetusta molemmilla kielillä (POL 4.3 §, PL 17 §).

3.1 Oppilaan oikeudet

Käsittelen seuraavaksi perusopetuslaissa lueteltuja oppilaan oikeuksia. Perusopetuslain seitsemäs luku on oppivelvollisuudesta sekä oppilaan oikeuksista ja velvollisuuksista. Useat oppilaan oikeudet perustuvat esimerkiksi opetuksen maksuttomuuden ympärille. Maksuttomuus tukee

yhdenvertaisuutta ja myös subjektiivista oikeutta opetukseen, sillä se ei rajaa tai syrji ketään pois opetuksen piiristä taloudellisen aseman takia (Arajärvi 2006, 91). Oppilaan oikeuksiin liittyvät vahvasti myös koulutusta säätelevät asetukset ja määräykset sekä lasten oikeuksien sopimus.

Oppilaan oikeudet takaavat toteutuessaan oppilaalle ainutlaatuisen mahdollisuuden opiskeluun: turvallinen, maksuton ja yhdenvertainen oikeus opiskeluun ja koulupaikkaan peruskoulussa. Lisäksi oppilashuolto takaa oppilaalle tuen ja vaikutusmahdollisuuksia koulunkäyntiin sekä opetussuunnitelma laadukkaana opetuksen. (POL 29§–31a §.) Aloitetaan oppilaan oikeuksien käsittely turvallisesti opiskeluympäristöstä.

3.1.1 Oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön

”Opetukseen osallistuvalla oppilaalla on oikeus turvalliseen opiskeluympäristöön,” POL 29.1 §. Koulun on toiminnassaan pyrittävä kaikin tavoin välttämään suoraan tai epäsuoraan oppilaan turvallisuutta vaarantavia tekijöitä, sekä pyrittävä ennaltaehkäisemään ja puuttumaan lapsen tai nuoren huonoon kohteluun (LOS artikkelit 19 ja 37a; Hakalehto-Wainio 2012, 220). Turvallisuutta vaarantavia tekijöitä ovat esimerkiksi laiminlyönti, huono kohtelu tai vahingoittaminen esimerkiksi koulukiusaamisen yhteydessä (LOS 19 artikla).

Turvallinen opiskeluympäristö ulottuu aina opiskelijan koulun ja kodin välisestä koulumatkasta opetusympäristöön sekä oppilaan fyysisen ja henkisen tilan turvaamiseen. Turvallinen opetusympäristö on käsitteenä siis laaja ja sen tulee olla mukautuvainen oppilaiden tasolle. (Hakalehto-Wainio 2012, 219–220.) Opiskeluympäristön turvallisuudessa on huomioitava oppilaan edun ensisijaisuus. Oppilas on lapsi tai nuori, joten koulun toiminnalle tulee asettaa tarkat huolellisuuskriteerit turvallisuuden suojaamiseksi. (Hakalehto-Wainio 2012, 223.)

Turvalliseen opiskeluympäristöön kuuluu myös työrauha. Työrauha voidaan nähdä osana psyykkistä turvallisuutta ja myös oppimiseen vaikuttavana tekijänä: jatkuva melu ja häiriö, eivät ole kenellekään otollinen opiskeluympäristö. (Hakalehto-Wainio 2012, 163.) Perusopetuslakiin on täydennetty useita turvallista opiskeluympäristöä koskevia säännöksiä vuosina 2003 ja 2014 (POL; HE 205/2002 vp; HE 66/2013 vp). Lisätyillä säännöksillä haluttiin varmistaa erityisesti työrauhan ylläpitäminen lisäämällä opettajalle ja rehtorille toimivaltuuksia ja keinoja puuttua oppilaan häiritsevään tai muuten epäasialliseen käyttäytymiseen, vaarallisten esineiden ja aineiden hal-

tuun ottoon sekä niiden tarkastamiseen (HE 66/2013 vp 1; SiVM 10/2013, 3). Lain esitöissä todetaan, että sen hetkiset perusopetuslaissa säädetyt kurinpitokeinot eivät ole riittäviä työrauhan turvaamiseen häiriötilanteissa (SiVM 10/2013, 3). Työrauha ei silti ole pelkästään opettajan vastuulla, vaan kattaa koko koulu yhteisön aina oppilaista rehtoriin (HE 66/2013 vp, 5).

Esimerkkinä vuoden 2003 voimaan tulleesta lisäyksestä on myös järjestyssääntöjen säätäminen pakolliseksi (HE 205/2002 vp, 1, 25; POL 29 §). Koulu yhteisön turvallisuutta ja esimerkiksi koulun sisäistä järjestystä edistetään myös järjestyssäännöillä tai järjestysmääräyksillä. Opetuksen järjestäjän on hyväksyttävä järjestyssäännöt tai -määräykset perusopetuslain 29.3 §:n mukaan. Näillä erityisillä järjestyssäännöillä tai -määräyksillä voidaan antaa tarkempia koulu yhteisöllisiä määräyksiä esimerkiksi hallussa pidettävien esineiden säilytyksestä tai oleskelusta koulun alueella (POL 29.5 §).

Järjestyssäännöt ovat niin sanotusti koulu kohtaisia, sillä opetuksen järjestäjän tulee hyväksyä ne nimenomaiseen opetuspaikkaan. Täten säännöt voivat hieman vaihdella esimerkiksi kunnittain ja erot voivat olla suuriakin. (SiVM 10/2013 vp, 5.) Sivistysvaliokunta on todennut perusopetuslain muuttamisesta koskevassa mietinnössään, että tasa-arvon ja oikeusturvan toteutuminen myös järjestyssäännöissä tulisi toteutua. Valiokunta kehotti mietinnössään opetushallitusta valmistelemaan kunnille ohjeellisen järjestyssääntömallin järjestyssääntöjen erojen tasaamiseksi (SiVM 10/2013, 5.) Opetushallitus on myöhemmin julkaissut kyseisen ohjeellisen järjestyssääntömallin. Ohjeessa on esitetty asioita mihin järjestyssääntöjen määräykset voivat ulottua sekä esimerkkejä niistä. Yhdeksi esimerkiksi järjestyssääntöjen ulottuvuudesta on esitetty puhelimenkäyttö oppitunnin aikana. (Opetushallitus 2016a, 1, 10, viitattu 11.10.17).

Järjestyssääntöjen lisäksi turvallisuutta edistetään ja ylläpidetään kieltämällä sellaisten esineiden ja aineiden hallussapidon ja tuonnin kouluun, mitkä ovat laissa kiellettyjä tai muuten vaarallisia. Esine, joka soveltuu omaisuuden vahingoittamiseen tai jolla voidaan vaarantaa oppilaan itsensä tai muiden turvallisuutta on kielletty, ellei sen hallussapidolle ole erikseen hyväksyttävää syytä. (POL 29 §.)

3.1.2 Oikeus saada opetusta

Oikeus saada opetusta on kirjattu Suomessa perustuslakiin (16 §) sekä perusopetuslakiin (30 §). Samalla se on turvattu kansainväliselläkin tasolla: Suomi on sitoutunut Euroopan ihmisoikeussopimukseen, YK:n yleissopimukseen lapsen oikeuksista sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaan kansainväliseen yleissopimukseen (TSS-sopimus 6/1976), jotka kaikki sisältävät säädöksen oikeuteen opetuksesta (EIS 1. lisäpöytäkirja 2 artikla; LOS 28 artikla 1 kohta, TSS-sopimus 13 artikla 1 kohta). Oikeus opetukseen on siis myös yksi perus- ja ihmisoikeuksista. Oikeus opetukseen on myös subjektiivinen oikeus. Subjektiivinen eli lakisääteinen oikeus kattaa jokaiselle niin oikeuden opetukseen kuin myös sen maksuttomuuteen Suomen perustuslain 16.1 §:n sekä POL 30 § ja 31 §:n mukaan. (Arajärvi 2006, 91.)

Käsitteenä oikeus opetukseen on laaja, sillä itse opetukseen on sidottu tavoitteita ja määräyksiä niin perusopetuslaissa, opetussuunnitelmassa sekä esimerkiksi valtioneuvoston asetuksessa (422/2012) sekä perusopetusasetuksessa. Valtioneuvoston asetuksen 6 §:ssä on määritelty perusopetuksen tuntijako vuosiluokittain. Jotta opetuksen tavoitteet täytyisivät, on oppimista tärkeä seurata ja tukea, mutta myös pitää opetuksen taso ja saatavuus yhdenvertaisena (POL 21 §).

Oikeus opetukseen pitää sisällään myös oppilaan oikeuden saada työpäivinä opetussuunnitelman mukaista opetusta (POL 30.1 §). Opetussuunnitelman mukainen opetus on vuosiluokka- ja osittain myös oppilaskohtainen, sillä siinä huomioidaan myös oppilaiden tarpeet sekä paikalliset erityispiirteet (Opetushallitus 2014, 9–10, viitattu 6.10.17).

”Opetussuunnitelman perusteiden tehtävänä on tukea ja ohjata opetuksen järjestämistä ja koulutyötä sekä edistää yhtenäisen perusopetuksen yhdenvertaista toteutumista,” kerrotaan opetushallituksen julkaisemassa Perusopetuksen opetussuunnitelman 2014 perusteissa (9). Kyseinen 2014 vuoden opetussuunnitelma on otettu käyttöön 1-6 vuosiluokkien osalta 1.8.2016 ja muiden peruskoululuokkien (7–9 lk) osalta porrastetusti vuoden 2019 loppuun mennessä (Opetushallitus 2014, 1. Viitattu 6.10.17). Opetussuunnitelmaa uudistetaan väliajoin, jotta opetuksen järjestämisessä pystytään huomioimaan muutokset ja kehitykset koulua ja lasta ympäröivässä maailmassa (Opetushallitus 2014, 9).

Opetussuunnitelman mukaisen opetuksen lisäksi oppilaalla on oikeus saada oppilaan ohjausta sekä riittävää tukea oppimiseen ja koulunkäyntiin heti kun tuen tarve ilmenee (POL 30.1 §). Oppilaan oikeus tukiopetukseen, osa-aikaiseen erityisopetukseen, tehostettuun tukeen ja/tai erityiseen tukeen, on turvattu, jos niille ilmenee tarve (POL 16 §, 16a §, 17 §). Tuen saaminen kuuluu oppilaan oikeuksiin. Esimerkiksi oppilaan jäädessä opinnoista tilapäisesti jälkeen, tai jos oppilaalla ilmenee muu lyhytaikaisen tuen tarve opetuksessa, on hänellä perusopetuslain 16 §:n mukaisesti oikeus saada tukiopetusta.

Osa-aikainen erityisopetus on muun opetuksen ohella tapahtuva opetus, jos oppilaalla on vaikeuksia oppimisessa tai koulunkäynnissä (POL 16.2 §). Tehostettu tuki on tarkoitettu puolestaan oppilaille, joiden tuen tarve on säännöllistä tai se koostuu useammasta tukimuodosta (POL 16.1 a §). Erityinen tuki koostuu erityisopetuksesta ja muusta perusopetuslain mukaisesta tuesta oppilaalle. Erityistuen antamisesta tulee tehdä kirjallinen päätös, muut edellä mainitut tuet ovat oppilaan saatavilla ilman kirjallista päätöstä. (POL 17 §, 16 §, 16 a §.)

Oikeus opetukseen sisältää oikeuden myös esiopetukseen ennen peruskoulun alkua. Oppivelvollisen on osallistuttava esiopetukseen tai esiopetuksen tavoitteet saavuttavaan toimintaan ennen peruskoulun alkua. (POL 26 a 1 §.) Normaalisti esiopetus käydään vuotta ennen oppivelvollisuuden alkamista. Pidennetyssä oppivelvollisuudessa oppilas osallistuu esiopetukseen sinä vuonna, jolloin oppivelvollisuus alkaa, mutta hänellä on myös oikeus saada esiopetusta sinä vuonna, kun hän täyttää viisi vuotta. (POL 26.1 §, 26a.2 §.)

Esiopetus luo hyvän perustan koulun aloittamiselle sekä kehittää oppimisvalmiuksia perusopetukseen. Esiopetus ei kuitenkaan ole osa oppivelvollisuutta, vaikka se säädettiin velvoittavaksi vuonna 2014. (HE 135/2014 vp, 7,11.)

3.1.3 Opetuksen maksuttomuus

Perusopetuksesta ei peritä Suomessa maksuja vaan jo perustuslaki takaa jokaisella oikeuden maksuttomaan perusopetukseen (PL 16 §). Perusopetuslain 31.1 §:n mukaisesti opetus ja sen edellyttämät oppikirjat, muu oppimateriaali sekä niin työvälineet kuin työaineet esimerkiksi käsitöissä ovat oppilaalle maksuttomia. Poikkeuksena maksuttomuuteen esimerkiksi oppikirjoista voi kuitenkin tehdä kotiopetuksen piirissä olevan oppilaan materiaalit. Oppilas on siis oikeutettu ma-

aterialeihin sekä välineisiin maksuttomasti, kun hän osallistuu opetukseen koulussa. (POL 31 §; Opetushallitus 2017b, viitattu 10.10.2017). Tähän lukeutuvat myös liikuntatunnilla käytettävät varusteet kuten sukset. (Hakalehto-Wainio 2012, 136.) Maksuttomuus ulottuu myös tulkitsemis- ja avustajapalveluihin sekä esimerkiksi erityisten apuvälineiden saamiseen vammaiselle tai muuten erityistä tukea tarvitsevalle oppilaalle (POL 31.1 §).

Maksuttomuuteen sisältyy myös opetukseen osallistuvalla oppilaalla työpäivittäin tarjottava ateria eli kouluruoka (POL 31.2 §). Täysipainoisen ja tarkoituksenmukaisesti järjestetyn ruokailun on tarkoitus tukea oppilaan tervettä kasvua ja kehitystä. Ruokahetki on osittain myös opetushetki, sillä ruokailulla edistetään kulttuurillista osaamista sekä terveellistä elämäntapaa. (Opetushallitus 2014, 42, Viitattu 06.10.17.)

Lähtökohtaisesti siis opetuksesta ei saa koitua oppilaalle tai tämän huoltajille kustannuksia, vaan opetussuunnitelman mukainen opetus on maksutonta. Opetussuunnitelmaan voi kuulua myös koulun työaikana toteutetut vierailut ja suunnitelmaan kirjatut retket, mitkä kuuluvat maksuttomuuden piiriin (Opetushallitus 2016b, viitattu 16.11.17). Opetuksen ja sen oppimateriaalien maksuttomuudella pystytään turvaamaan subjektiivinen oikeus opetuksen ja sen saantiin, ja siksi se on tärkeä myös yhdenvertaisuuden kannalta (PL 16.1 §). Lapsia ei esimerkiksi aseteta eriarvoiseen asemaan perheen taloudellisen aseman takia, vaan julkisen vallan on turvattava jokaiselle yhtäläinen oikeus perusopetukseen (PL 16.2 §). Maksuttomuuden piiriin kuuluvat myös opiskelijahuolto sekä tietyin ehdoin koulukuljetus, tapaturman hoito sekä kerhotoiminta, joita käsittelemme enemmän seuraavissa kappaleissa.

3.1.4 Opiskeluhoolto

Uusi oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (OHL 1287/2013) säädettiin vuonna 2013, ja se kumosi ensimmäistä momenttia lukuun ottamatta perusopetuslain 31 a §:n. Olen valinnut käyttää oppilas- ja opiskeluhoollosta lyhyempää, kokonaisuutta kuvaavampaa termiä opiskeluhoolto OHL:n 3.1 §:n mukaisesti. Termi opiskeluhoolto kattaa perusopetuslaissa tarkoitetun oppilashuollon että opiskelijahuollon, josta on määrätty esimerkiksi lukiolaissa (OHL 3.1 §).

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain tarkoituksena on ennen kaikkea edistää oppilaiden kokonaisvaltaista hyvinvointia sekä ennaltaehkäistä ongelmien syntyä. Sen tarkoituksena on turvata varhai-

sen tuen saanti sekä edistää entisestään kodin ja koulun välistä yhteistyötä. (OHL 2 §.) Kodin ja koulun välistä yhteistyötä halutaan korostaa, koska molemmat ovat osana lapsen ja nuoren elämässä kasvatuksellisessa mielessä. Vaikka huoltajalla onkin päävastuu oppilaasta, on myös koululla vastuu hänestä.

Opiskeluhoillon tarkoitus on laaja, sillä se ulottuu oppilaan psyykkiseen, fyysiseen ja sosiaalisen hyvinvoinnin ylläpitämiseen sekä itse oppimiseen (OHL 3 §). Sen merkitys on tärkeä ja siitä on tullut osa koulun perustoimintaa: se liittyy myös koulun kasvatus- ja opetustehtävään. Jotta opiskeluhoito pystyy edistämään oppilaiden hyvinvointia sekä ennen kaikkea ennaltaehkäisemään ongelmia, on lapsen edun ensisijaisuus sekä kuuleminen huomioitava. (Opetushallitus 2014, 77, viitattu 6.10.2017.) Mahkonen kuvailee uuden OHL:n perustuvan ajatukseen, jossa lapsen ja nuoren kuuleminen on avain onnistuneeseen koulunkäyntiin. Oppilaan kuuleminen erityisesti niissä tilanteissa, joissa hänen oppimisen psykologiset, terveydelliset tai sosiaaliset esteet ovat korostetun henkilökohtaisia, tulee huomioida (Mahkonen 2015, 142). Oppilaan edun ja kuulemisen periaatteet ovat lasten oikeuksien sopimuksen perusarvoja ja siksi myös niiden näkyvyys myös lainsäädännössä on tärkeää (LOS 3 artiklat 3 ja 12).

Opiskeluhoito onkin sekä yhteisöllistä että yksilöllistä, mutta ensisijaisesti sitä toteutetaan ennaltaehkäisevänä, tukevana toimintana koko oppilaitokselle. (OHL 3 §.) Yhteisöllisen opiskeluhoillon laajuus on koko kouluyhteisö ja se kuuluu kaikille, kun taas yksilöllinen opiskeluhoito koostuu yksittäiselle opiskelijalle annettavasta opiskeluhoitopalvelusta (OHL 3.2 §). Yhteisöllisestä opiskeluhoillosta esimerkkinä voisi olla välituntitoiminta ja erilaiset hankkeet kuten Liikkuva koulu. Yksilökohtaisesta opiskeluhoillosta esimerkkinä voisi taas olla opiskeluhoillon psykologi- ja kuraattoripalvelut, jotka kohdistuvat nimenomaan yksittäiseen opiskelijaan ja hänen tarpeisiin (OHL 5 §).

Opetussuunnitelman mukaisesta opiskeluhoitosuunnitelman toteutumisesta vastaa koulutuksen järjestäjä. Se järjestetään yhteistyössä opetustoimen ja sosiaali- ja terveystoimen viranomaisten kanssa ja sen tarkoituksena on muodostaa toimiva ja yhtenäinen kokonaisuus. (OHL 9 §.) Näin ollen koulussa työskentelevien on tehtävissään edistettävä oppilaiden ja oppilaitoksen hyvinvointia sekä yhteistyötä kodin ja koulun välillä. Koulun henkilökunnalla on ensisijainen vastuu kouluyhteisön hyvinvoinnista. (OHL 4 §)

3.1.5 Koulumatkat ja majoitus

Kunta osoittaa oppilaalle lähikoulun tai muun soveltuvan paikan, missä opetus järjestetään (POL 6.2 §). Oppilaan koulupaikan määräytyessä otetaan huomioon koulun ja kodin sijainti sekä välimatka. ”Opetus tulee kunnassa järjestää siten, että oppilaiden matkat ovat asutuksen, koulujen ja muiden opetuksen järjestämispaikkojen sijainti sekä liikenneyhteydet huomioon ottaen mahdollisimman turvallisia ja lyhyitä,” POL 6.1 §.

Varsinkin maaseudulla koulumatkat voivat olla pitkiä sekä liikenneyhteyksiltään huonoja, ja täten niiden turvallisuus ja pituus eivät välttämättä ole oppilaan edun mukaisia. Koska koulumatka ei saa muodostua liian vaikeaksi, rasittavaksi tai vaaralliseksi oppilaan ikään ja muihin olosuhteisiin nähden, perusopetusta saavalle oppilaalle kuuluu tietyin ehdoin oikeus maksuttomaan kuljetukseen kodin ja koulun välillä (POL 32.1 §). Kuljetus on opetuksen järjestäjän järjestämä yleinen tai sen tilaama kulkuneuvo (HE 30/1982 vp, 28). Yleisemmin se on linja-auto tai taksi.

Oppilaalla on oikeus maksuttomaan kuljetukseen, kun koulumatkan pituus on yli 5 kilometriä tai kun koulumatka muodostuu oppilaalle liian vaaralliseksi tai rasittavaksi oppilaan ikä ja muut olosuhteet huomioon ottaen (POL 32.1 §). Kuljetus voi koskea koko koulumatkaa, tiettyä osaa koulumatkasta ja rajoittua esimerkiksi vain osaan lukuvuotta kuten talviaikaan (HE 86/1997 vp, 65). Oikeus maksuttomaan kuljetukseen edellyttää myös sen, että oppilas on kunnan määräämässä lähikoulussa. Jos oppilas suorittaa oppivelvollisuutta muussa koulussa kuin lähikoulussa tai koulussa, jonka kunta hänelle POL 6.2 §:ssä osoittaa, ei hänellä ole suoraa oikeutta maksuttomaan kuljetukseen. Tällöin oppilaaksi ottamisen edellytykseksi kyseiseen kouluun voidaan asettaa ehto, jonka mukaan huoltaja vastaa oppilaan kuljetuksen kustannuksista. (POL 32.3 §, Hakalehto-Wainio 2012, 264.)

Viiden kilometrin sääntö ei ole niin yksinkertainen, mitä voisi olettaa. Koulumatkan alkupiste ja loppupiste ovat matkan pituuden mittauksessa aiheuttaneet haasteita. Niin pituus-, vaarallisuus- ja rasittavuusperuste maksuttomaan koulukyyditykseen tuleekin ratkaista aina tapaus- ja oppilas-kohtaisesti (HE 30/1982 vp, 28; Hakalehto-Wainio 2012, 266–267). Vaarallisuudessa ja rasittavuudessa huomioidaan esimerkiksi pyöräily- ja kävelykaistat tai niiden puute, suojatiet sekä tien nopeusrajoitukset ja liikenteen määrä (HE 30/1982 vp, 28; Peltonen & Virkkala 2015, 184).

Maksuttoman kuljetuksen vaihtoehdoksi on esitetty myös oppilaan kuljettamista tai saattamista varten myönnettävä riittävä avustus. Esimerkiksi oppilaan huoltajalle voidaan korvata kuljetuksesta aiheutuneet välittömät ja välttämättömät menot. Korvaus ei kuitenkaan saa olla suurempi, mitä kuljettaminen tulisi kunnan järjestämänä maksamaan. (HE 30/1982 vp, 28; Peltonen & Virkkala 2015, 194.)

Oppilaalle edellä mainituin perustein järjestetty koulumatka odotuksineen saa kestää enintään kaksi ja puoli tuntia tai vastaavasti enintään kolme tuntia, jos oppilas on täyttänyt 13 vuotta lukuvuoden alkaessa (POL 32.1 §). Perusopetuslain 32.4 §:n mukaan kuljetusta odottavalle oppilaalle on järjestettävä ohjattua toimintaa. Ohjattu toiminta voi olla esimerkiksi kerhotoimintaa aamu- ja iltapäivätoiminnassa (POL 48 b §). Ohjatun toiminnan lisäksi oppilaalle voidaan tietyissä tapauksissa järjestää myös majoitus. Jos oppilaalle järjestettävä koulukuljetus odotuksineen ylittää enimmäisodotusajat, on oppilas oikeutettu perusopetuslain 33 § mukaiseen maksuttomaan majoitukseen ja täysihoittoon (POL 32.2 §, 33.1 §). Oikeus maksuttomaan matkoihin majoituspaikan ja kodin välillä on voimassa koulun työvuoden aikana, myös lomien ja viikonloppujen yhteydessä (POL 33.2 §).

3.1.6 Tapaturmanhoito ja terveydenhuolto

Oppilaan yhtenä oikeutena on turvallinen oppimisympäristö (POL 29 §). Turvallinen oppimisympäristö kattaa oppilaan fyysisen ja psyykkisen turvallisuuden eli oppimisympäristön, -tilojen ja -välineiden tulisi olla turvallisia ja oppilaille sopivia. Turvallisesta oppimisympäristöstä huolimatta oppilaalle voi sattua haavereita esimerkiksi liikuntatunnilla ja siksi onkin tärkeää, että myös koululta saa apua näihin. Oppilaan oikeuksiin kuuluukin koululla tai muussa opetuksen järjestämisspaaikassa sattuneen tapaturman maksuton hoito. Myös koulumatkalla sekä majoituksessa sattuneen tapaturman hoidon tulee olla oppilaalle maksuton. (POL 34 §.) Perusopetuslaissa ei kuitenkaan ole tarkemmin säädetty tapaturman hoidosta, vaan sen 34.2 §:ssä todetaan, että kouluterveydenhuollosta sekä oppilaiden sosiaalisten ja psyykkisten vaikeuksien poistamiseksi tarvittavista palveluista säädetään erikseen.

Esimerkiksi terveydenhuoltolaissa (TervHL 1326/2010) säädetään kouluterveydenhuollosta. TervHL:n 16 § velvoittaa kunnan järjestämään kouluterveydenhuollon palvelut sen alueella sijaitsevien perusopetusta antavien oppilaitosten oppilaille. TervHL 16 §:n mukaan kouluterveyden-

huollon palveluihin kuuluu palvelut kuten oppilaan kasvun, kehityksen ja terveyden seuranta ja edistäminen sekä oppilaan suun terveydenhuolto. Lisäksi kouluterveydenhuollon tulee edistää kouluympäristön terveellisyyttä ja turvallisuutta sekä koko koulu yhteisön hyvinvointia (TervHL 6 §). Hallituksen esityksen terveydenhuoltolaiksi sekä laeiksi kansanterveystalain ja erikoissairaanhoidon lain muuttamiseksi sekä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain muuttamiseksi mukaan terveellinen ja turvallinen oppimisympäristö kattaa myös fyysiset opiskeluolosuhteet, joita ovat esimerkiksi sisäilman laatu ja hyvän koulu yhteisön ilmapiiriin (HE 90/2010 vp, 106).

Oppilas- ja opiskelijahuoltolain 8.1 §:n mukaan kouluterveydenhuoltoa toteuttavat terveydenhoitaja ja lääkäri. Kasvun ja kehityksen seuranta toteutetaan muun muassa vuosittaisilla terveys tarkastuksilla, joista kolme, 1., 5. ja 8. luokalla tehtävät tarkastukset, suoritetaan niin kutsuttuna laajana terveystarkastuksena terveydenhoitajan ja lääkärin tekemänä (HE 90/2010 vp, 106; TervHL 16§). Kouluterveydenhuolto on tärkeä osa oppilaan oikeuksia, sillä sen tarkoituksena on myös seurata ja edistää oppilaan opiskelukykyä ja tunnistaa esimerkiksi opiskelijan varhaisen tuen tarve (OHL 8 §).

Kouluterveydenhuollon palvelujen tulisi olla helposti saavutettavissa. Tämä edellyttää lähes väistämättä kouluterveydenhuollon sijaintia koulun läheisyydestä. Hallituksen esityksessä on todettu sijainnin läheisyyden eduksi myös opettajien kanssa tehtävän yhteistyön mahdollistamisen. (HE 90/2010 vp, 106.) Sijainnin merkitystä voisi kuvitella tärkeäksi myös oppilaille: jos kuraattorin vastaanotto on koulun rakennuksessa tai sen läheisyydessä on kynnys mennä sinne pienempi verrattaessa pidemmän matkan päässä olevaa vastaanottoa.

3.1.7 Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo

Yhdenvertaisuus ja syrjintäkielto ovat keskeisiä oikeusperiaatteita Suomen oikeusjärjestyksessä. ”Yhdenvertaisuusperiaatteen oikeudellinen ydin on siinä, että samanlaisissa tilanteissa ihmisiä on kohdeltava samalla tavalla ja erilaisissa tilanteissa eri tavoin,” perustellaan hallituksen esityksessä sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräiksi niihin liittyviksi laeiksi (HE 137/1999 vp, 19–20). Yhdenvertaisuus ja syrjintäkielto siis ilmentävät ihmisten samanarvoisuutta, mutta samalla ne voivat edellyttää myös erilaista kohtelua. (HE 137/1999 vp, 19–20.) Erilaisen kohtelun piiriin voi kuulua esimerkiksi lapset ja nuoret, jotka

ovat vajaavaltaisina heikommassa asemassa aikuisiin nähden. Näin ollen lapsien tulee osaltaan saada positiivista erityiskohtelua. (HE 308/1993vp, 44–45.)

Suomen perustuslain 6 § säättää yhdenvertaisuudesta. Siinä on myös erikseen mainittu lasten tasa-arvoisuus yksilöinä: ”Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti,” PL 6:3 §. PL:n 6 § kieltää eri asemaan asettamisen esimerkiksi alkuperään, uskontoon tai kieleen kohdistuvan syyn perusteella. Tärkeänä tekijänä yhdenvertaisuuden ylläpitäjänä ja edistäjänä on myös lasten oikeuksien sopimuksen 2 artikla, jonka periaatteena on yhdenvertaisuus. 2 artikla takaa lasten oikeuksien sopimuksessa tunnustetut oikeudet kaikille lapsille ilman erottelua esimerkiksi sukupuoleen tai ihonväriin.

Opetuksessa yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon merkitystä ei turhaan säätele moni eri laki ja sopimus, sillä koulutuksella ja kasvatuksella on olennainen merkitys esimerkiksi sukupuolistereotyyppien purkamisessa. Sukupuoleen liitetään vieläkin melko helposti erilaiset roolijaot esimerkiksi ammattien suhteen. (HE 19/2014 vp, 41.) Siksi myös oppimateriaalien sisällöllä on merkitystä. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (L naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986) 5 § säättää, että opetuksen lisäksi myös oppiaineiston tulee edistää ja tukea tasa-arvoa lasten iän ja kehityksen mukaisesti. Opetuksen kuuluessa julkiseen hallintoon, myös hyvän hallinnon yhdenvertaisuusperiaate ulottuu oppilaan oikeuksiin (HL 2 §; Hakalehto-Wainio 2012, 41). Tämän lisäksi opettajalla on virkasuhteessa olevana velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014, 5 §).

Lakia naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta laajennettiin koskemaan viranomaisten lisäksi myös koulutuksen järjestäjiin sekä oppilaitoksiin vuonna 2014. Lakitäydennyksessä oppilaitoksia koskevat tasa-arvon edistämissäännökset selkeytettiin ja laajennettiin perusopetuksen oppilaitoksen piiriin. (HE 19/2014 vp, 1.) Yhdenvertaisuus on myös yhtenä opetuksen tavoitteena ja se pyritään turvaamaan koulutuksessa koko maan alueella (POL 2.3 §). Esimerkiksi oppilaisiin tulee soveltaa yhdenvertaisia valintaperusteita perusopetukseen ottaessa (POL 28.2 §).

Koulutuksen järjestäjällä on velvollisuus edistää yhdenvertaisuutta. Yhdenvertaisuuden edistämistoimenpiteiden tulee olla oppilaitoksessa tehokkaita sekä oikeasuhteisia. Lisäksi edistämistoimenpiteistä tulee varata kuulemismahdollisuus niin oppilaille kuin heidän vanhemmilleen. (YhdenvertaisuusL 6 §.) Oppilaitosten tulee laatia vuosittain tasa-arvosuunnitelma. Tämä lisäys

tuli lakiin naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta täydennyksen (30.12.2014) yhteydessä jokaisen koulun velvollisuudeksi (HE 19/2014 vp, 179). Suunnitelma laaditaan yhteistyössä niin henkilöstön kuin oppilaiden kanssa, ja se sisältää selvityksen oppilaitoksen tasa-arvotilanteesta sekä tarvittavat toimenpiteet tasa-arvon edistämiseksi (YhdenvertaisuusL 5.2 §; L naisen ja miehen välisestä tasa-arvosta 5a §).

Opetushallituksen vuonna 2015 julkaisemassa Tasa-arvotyö on taitolaji-oppaassa, on esitetty tasa-arvotyön velvoitteita sekä ohjeita tasa-arvosuunnitelman laadintaan (6). Oppaassa on kerrottu tyttöjen ja poikien tukemisesta oppimiseen niin, että he voivat valita oppiaine- ja koulutusvalintoja omien yksilöllisten ominaisuuksien ja motivaatiotekijöiden perusteella eivätkä sukupuolensa. Tasa-arvoa edistetään esimerkiksi ikäryhmään kuin oppiaineeseen sopivin teemoin (Opetushallitus 2015, 24, viitattu 6.10.17). Oppaaseen on kerätty esimerkkejä miten tasa-arvoa voi edistää oppiaineittain, kuten äidinkielen tunnilla oppilaiden tutustuttaminen sukupuolistereotyyppioita rikkovaan kirjallisuuteen (Opetushallitus 2015, 28, viitattu 6.10.17).

Yhdenvertaisuuden edistäminen on kuitenkin muutakin kuin tasa-arvon edistämistä. Yhdenvertaisuudessa halutaan nimenomaan korostaa oppilaiden samanarvoisuutta. Niin opettaja kuin oppilaat eivät saisi asettaa toisiaan eriarvoiseen asemaan esimerkiksi ulkonäön perusteella. Myös syrjintä on kiellettyä, sillä se asettaa kohteen eriarvoiseen asemaan. Lasten oikeuksien 2 artikla säättää sopimusvaltiot takaamaan ja kunnioittamaan sopimuksen oikeudet kaikille lapsille ilman erottelua. Myös oppilaiden kuuluu saada nauttia oikeuksistaan ilman syrjintää. (Hakalehto-Wainio 2012, 67.)

3.2 Oppilaan velvollisuudet

Oppilaan velvollisuudet ovat sidottu oppivelvollisuuden suorittamisen ympärille. Ne ovat oppivelvollisuutta niin sanotusti tukevia velvollisuuksia, joiden noudattaminen edesauttaa oppivelvollisuuden suorittamista. Oppilaan velvollisuuksia käsitellään perusopetuslain 35 pykälässä. 35.1 § velvoittaa oppilaan osallistumaan perusopetuslaissa säädettyyn opetukseen, jollei oppilaalle ole myönnetty vapautusta. Vapautus voi olla vain erityisestä syystä ja tilapäinen (POL 35.1 §). Pykälä velvoittaa oppilasta osallistumaan siihen perusopetuslaissa säädettyyn opetukseen, johon hänet otettu.

Oppilaan velvollisuuksiin kuuluu myös tehtävien tunnollisesti suorittaminen sekä asiallinen käyttäytyminen (POL 35.2 §). Asiallinen käyttäytyminen edesauttaa työskentelyrauhaa, joka pyritään turvaamaan opiskelussa ja on yksi edellä mainituista oppilaan oikeuksista. Jos oppilas ei kuitenkaan noudata asiallista käyttäytymistä, velvollisuuttaan, voidaan häneen kohdistaa koulusta niin sanottuja kurinpitotoimia kuten jälki-istuntoon määrääminen (POL 36.1§).

Kurinpitokeinoina sallitaan vain perusopetuslaissa säädetyt keinot ja niiden tulee noudattaa perus- ja ihmisoikeuksia. Lasten oikeuksien sopimuksen 27 artiklan 1 kohta kieltää julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun lasta kohtaan. Sopimuksen 28 artikla säätelee, että kurinpitokeinojen on tapahduttava lapsen ihmisarvon mukaisesti. Täten lapsen edun ensisijaisuus on läsnä myös kurinpidossa. Lähtökohtana onkin, että kurinpitokeinoja kuten luokasta poistamista käytetään vain silloin, kun se on välttämätöntä. Nuhtelu tai puhuttelu ovat ensisijaisia keinoja, joilla pyritään puuttumaan oppilaan häiritsevään käytökseen ja korjaamaan tilanne. (Opetushallitus 2014, 37, viitattu 6.10.2017.)

Yksi oppilaan velvollisuuksista liittyy myös oppilaan itse aiheuttamansa vahingon korvaukseen. POL 35.3 §:n mukaan ”oppilaan velvollisuudesta korvata aiheuttamansa vahinko säädetään vahingonkorvauslaissa”. Vahinko tulee antaa tiedoksi myös oppilaan huoltajalla tai hänen muulle lailliselle edustajalle. Jos oppilaan aiheuttama vahinko on esimerkiksi tahallinen sotkeminen koulun tiloissa, voidaan oppilas määrätä puhdistamaan liattu tila/omaisuus. (POL 35 §.)

Jotta oppilas voidaan koulun opettajan tai rehtorin toimesta määrätä puhdistamaan aiheuttamansa sotku kasvatuksellisista syistä, tulee tekijästä olla varma sekä yksilöity tieto (POL 35.3 §). Lisäksi oppilaan tulee suorittaa tehtävä valvotusti, eikä siitä saa koitua hänen ikäänsä tai kehitystasoonsa nähden raskaaksi luokiteltava suoritus. Suorittaminen ei saa johtaa oppitunnilta poisoloon eikä se saa kestää yli 2 tuntia. (POL 35.3 §.) Kurinpitomenetelmän tulee siis olla hyvän hallinnon mukaisia, kuten suhteellisuus- ja objektiivisuusperiaatteen huomioivia. Suhteellisuusperiaate edellyttää, että kurinpitokeino on kohtuullinen ja suhteutettavissa oppilaan tekoon kuten tahallisen sotkun siivoaminen koulun käytävältä. Objektiivisuusperiaate edellyttää taas sitä, että kurinpitokeinon käyttämiselle on oltava objektiivinen peruste. Kurinpitokeinon käyttämiseen eivät saa vaikuttaa asiaankuulumattomat seikat ja syy kurinpitokeinon käytölle tulee kertoa oppilaalle selkeästi. Oppilaalla on täten myös oikeus tulla kuulluksi päätöksestä käyttää kurinpitokeinoa. (POL 36a 1 §; Hakalehto-Wainio 2012, 191.)

4 OPPILAAN ITSEMÄÄRÄÄMISOIKEUDET

Hallituksen esityksessä eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta määritellään yksilön itsemääräämisoikeus vapaudeksi määrätä itsestään ja toimistaan. Sen kuvaan olevan monien oikeuksien käyttöpohjana. (HE 309/1993 vp, 42.) Itsemääräämisoikeutta suojaa esimerkiksi perusoikeutenakin pidetty oikeus henkilökohtaiseen vapauteen (nykyään PL 7 §): se suojaa yksilön fyysisen vapauden lisäksi myös hänen tahdonvapautta sekä itsemääräämisoikeutta (HE 309/1993 vp, 46).

Itsemääräämisoikeus on toisin sanoen oikeus määrätä itseään koskevista asioista. HE:ssä 137/1999, sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi, perustellaan, että itsemääräämisoikeus edellyttää henkilöltä kykyä muodostaa itsenäinen ja harkittu päätös sekä kykyä hallita itseään ilman ulkoisten tekijöiden vaikutusta mielipiteeseen. Itsemääräämisoikeus edellyttää myös, että yksilö ymmärtää asian erilaiset vaihtoehdot sekä niiden mahdolliset seuraukset. (HE 137/1999, 22–23.) Itsemääräämisoikeuteen liittyy lisäksi oikeus esimerkiksi vapauteen, yksityisyyteen ja koskemattomuuteen (Hallberg, Karapuu, Ojanen, Scheinin, Tuori & Viljanen 2011, III Yksittäiset perusoikeudet). Nämä oikeudet kuuluvat kaikille, vaikka henkilöllä ei olisikaan täyttä itsemääräämisoikeutta.

Perusoikeudet kuuluvat siis lähtökohtaisesti myös lapsille. Vaikka perusoikeuksiin kuuluu myös yhdenvertaisuus ja siten syrjinnän kieltö, on kuitenkin ikä tietyissä tilanteissa lasten oikeuksia rajoittava tekijä. Ikä rajoittaa myös tietyin osin lapsen itsemääräämisoikeutta hänen täysikäisyyteensä saakka. Esimerkiksi PL:n pykälän 14 mukaisesti, äänestysoikeus on sidottu 18 vuoden ikärajaan. (HE 309/1993 vp, 44.) Täten olenkin lähtenyt tarkasteleman oppilaiden itsemääräämisoikeuksia aluksi lasten itsemääräämisoikeuksien kautta, jonka jälkeen siirryn niiden tarkasteluun koulumaailman puolella.

Lasten oikeuksien ollessa pohjana myös alle 18-vuotiaiden oppilaiden itsemääräämisoikeuteen sekä etuun, olen käsitellyt lapsen oikeuksien sopimusta ja sen artikloja enemmän seuraavissa kappaleissa. Artiklojen tukena olen käyttänyt lapsen oikeuksien komitean esittämiä yleiskommentteja LOS:n artikloihin liittyen.

Lasten oikeuksien komitea on LOS:n noudattamista valvova komitea, joka koostuu LOS:n jäsenvaltioiden kansalaisista. Komitean jäsenien tulee omata korkea moraalinen sekä hyvä asiantuntemus lasten oikeuksista. Komitean tehtävänä on valvonnan lisäksi ohjata jäsenvaltioita LOS:n noudattamisessa (LOS 43 artikla). Ohjaavana toimintana komitea esimerkiksi antaa yleiskommentteja, jotka koskevat tiettyä teemaa tai artiklaa lasten oikeuksien sopimuksesta. Yleiskommentit ovat LOS:n määräysten tulkintaohjeita ja täten ne ohjaavat artiklojen tulkintaa ja täytäntöönpanoa. (LOS 43 artikla; Lapsiasia 2017, viitattu 24.11.2017.)

4.1 Itsemääräämisoikeuden kehittyminen

Itsemääräämisoikeudet ovat kehittyneet lapsille ajan saatossa. Suomessa lasten oikeuksien sopimus tuli voimaan vuonna 1991 ja sillä on ollut merkittävä asema lasten oikeuksien parantamisessa ja esille tuonnissa. Hallitus perustelee esityksessään sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista liittyvään lain säätämisestä, että lapsen oikeuksien sopimuksessa lapset ja nuoret nähdään ajattelevina yksilöinä ja subjekteina omassa elämässään, eikä niinkään passiivisina huolenpidon kohteina, miten vielä 1900-luvulla lapset saatettiin nähdä (HE 137/1999 vp, 24). Samaisen HE:n mukaan lasten oikeuksien sopimuksen keskeiset tavoitteet turvata lapsen edun ensisijaisuus sekä lapsen itse- ja myötämääräämisoikeus ovat omaksuttu kantaviksi periaatteiksi Suomen lapsia koskevaan lainsäädäntöön 1980-luvulla (HE 137/1999 vp, 24).

1980-luvun muutoksiin liittyen lasten oikeudet näkyvät esimerkiksi sen aikaisissa hallituksen esityksissä. HE:ssä eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta, on kiinnitetty huomioita lapsen itsenäistymiseen. Edellä mainitun hallituksen esittämän lakiuudistuksen kasvatustavoitteena mainittiin lapsen itsenäistymisen sekä kasvamisen tukeminen vastuulliseen aikuisuuteen. Tavoitteessa haluttiin korostaa huoltajan velvollisuutta kuulla lapsen mielipide, huomioon ottaen lapsen ikä ja kehitystaso. Esityksessä käy myös ilmi itsenäistymisen tapahtuminen vaiheittain: huoltajan tulisi antaa lapselle itsenäisyyttä yhä enemmän ja asteittain, ja täten tukea hänen kasvua vastuullisuuteen ja aikuisuuteen. (HE 224/1982 vp, 5,14.)

HE:ssä 309/1993 perusoikeusuudistuksen valmistelussa puolestaan ehdotettiin yhdenvertaisuussäännökseen lisättäväksi maininta lapsen oikeudesta tulla tasa-arvoisesti kohdelluksi yksilönä (nykyään PL 6.3 §). Säännöksellä haluttiin korostaa tasa-arvoisuutta lasten kohtelussa aikuisiin

nähdessä, niin että lasta kohdellaan kuitenkin yksilönä eikä passiivisena toiminnan kohteena. Säännös tarjoaa samalla perustaa myös lasten positiiviselle erityiskohtelulle, sillä lapsen ollessa vajaavaltainen on hän heikommassa asemassa aikuisiin nähden. (HE 308/1993 vp, 44–45.)

4.2 Huoltajan asema alaikäisen päätöksessä

Lastensuojelulain 6 § määrittelee alle 18-vuotiaan henkilön lapseksi. Koska peruskoulua suorittava oppilas on 7-16-vuotias, eli ikänsä puolesta lapsi, ei hän myöskään ole täysi-ikäinen tai -valtainen. Alle 18-vuotias ei ole täysivaltainen päättämään asioistaan, eikä hänellä ole täyttä määräämisoikeutta kaikissa itseään koskevissa asioissa. Alaikäinen on täten vajaavaltainen ja sen myötä hänen oikeuksistaan huolehtii ja päättää pääsääntöisesti hänen huoltajansa (Laki holhustoimesta 442/1999 2 §). Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (LapsenhuoltoL 361/1983) säättää, että huoltaja on edustajana lapselle tämän henkilökohtaisissa asioissa, ellei laissa ole säädetty toisin (LapsenhuoltoL 4.3 §). Huolto päättyy lapsen tullessa täysi-ikäiseksi tai mennessä ennen sitä avioliittoon (LapsenhuoltoL 3.2 §). Yleisemmin lapsen huolto ja vanhempien vastuu lapsen hyvinvoinnista päättyy lapsen täysi-ikäisyyteen, jonka myötä nuoresta tulee myös täysin oikeustoimikelpoinen ja hänellä on täydet itsemääräämisoikeudet. (Lolhoustonimesta 1-2 §.)

Vastuu lapsen hyvinvoinnista on siis ensisijaisesti lapsen vanhemmilla, jotka ovat myös lapsen huoltajia, ellei lapsen huoltoa ole uskottu toisille henkilöille (Lastensuojelul 2.1 §, 3.1 §). Heidän tehtävänä on huolehtia ja turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen ikään, kehitystasoon ja toiveisiin nähden (LapsenhuoltoL 1§). Lapsen huoltajat ovat yhdessä vastuussa lapsen huoltoon kuuluvista tehtävistä sekä vastaavat lasta koskevista päätöksistä yhdessä, ellei asiasta ole säädetty tai määrätty toisin. (LastenhuoltoL 5.1 §.) Huoltajilla on esimerkiksi oikeus päättää lasta koskevissa päätöksissä lapsen hoitoon, kasvatukseen ja asuinpaikkaan liittyvistä asioista lapsen muiden henkilökohtaisten asioiden ohella. (LapsenhuoltoL 4.1 §.)

Huoltajan päätöstä lapsen henkilökohtaisessa asiassa säätelee LapsenhuoltoL 4.2 §. Pykälässä 4.2 § korostuu lapsen mielipiteen huomioiminen päätöksenteossa mahdollisuuksien mukaan. Huoltajan tulee kiinnittää ennen päätöksentekoa huomiota lapsen mielipiteisiin ja toiveisiin asiaa koskien. Hänen tulee keskustella lapsen kanssa hänen ikä, kehitystaso ja asian laatu huomioon ottaen. (LapsenhuoltoL 4.2 §.) Perusehtona lapsen iästä huolimatta kuitenkin on, että lapsi voi

ilmaista vapaasti näkemyksensä kaikissa häntä koskevissa asioissa (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 10, viitattu 9.11.2017). Huoltajien toiminnan tulee siis pohjautua lapsen etuun (LOS 18 artiklan 1 kohta). Lapsen mahdollisuus osallistua ja hänen mielipiteensä huomioiminen häntä koskevassa asiassa voidaan nähdä myös alustavana itsemääräämisoikeuden.

Vastuu ja itsemääräämisoikeus lapsen asioista ovat siis suhteessa hänen ikään ja kehitykseensä. Huoltajan tulee edistää ja tukea lapsen itsenäistymistä sekä kasvamista aikuisuuteen (LapsenhuoltoL 1.3 §). Toisin sanoen, mitä vanhemmasta lapsesta on kyse, sitä voimakkaammin hänen oikeudet ja vaikuttamisvalta itseään koskeviin asioihin kasvavat. On selvää, että vanhemmat ovat isommassa osassa päätöksiä lapsen ollessa 6-vuotias verrattuna 16-vuotiaaseen. 16-vuotias osaa käsittää asioita, niiden seuraussuhteita ja päätösten vaikutuksia laajemmin kuin 6-vuotias. (Mahkonen 2014, 131.) 18-vuotiaana henkilö on täysi-ikäinen ja -valtainen, hän on siis omien oikeuksiansa subjekti ja vastaa itsestään ja päätöksistään (Lholhoustoimesta 2 §).

Tiivistettynä voisi siis sanoa, että huoltaja on se, joka tekee päätöksen alaikäisen lapsen puolesta. Päätös ei välttämättä tule huoltajan oman näkemyksen perusteella, vaan myös lapsen näkemyksen, ja näin tulisikin olla. Lapsen kuuleminen asiassa on osa hänen osallistumisoikeuttaan, joka on turvattu jo perus- ja ihmisoikeutena (Aaltonen 2009, 257; PL 14.4 §; LOS artikla 12.) Lapsen mielipide ja etu tulisi ottaa huomioon häntä koskevissa päätöksissä, tämä korostuu erityisesti lasten oikeuksien sopimuksen artiklassa 12, jota avaan tarkemmin seuraavissa kappaleissa.

4.3 Itsemääräämisoikeuden ikäsidonnaisuus

Itsemääräämisoikeus voidaan kuvata siis autonomiaksi itseään koskevissa asioissa. Lapsen ja tässä tapauksessa myös oppilaan kohdalla itsemääräämisoikeus tarkoittaa usein oikeutta päättää asiasta ilman hänen huoltajansa suostumusta. Oppilaan ja hänen alaikäisyytensä myötä, on kuitenkin päätösvalta usein lapsen huoltajalla. (Aaltonen 2009, 241; Lholhoustoimesta 2 §.) Itsemääräämisoikeus ja lasten oikeudet ovat usein niin sanotusti ikäsidonnaisia eli ne ovat sidottu tiettyyn ikään tai kehitysvaiheeseen ja niissä huomioidaan aina lapsen kypsyys tehdä itseään koskeva päätös. Myös aiheen laajuus ja vakavuus otetaan huomioon päätöksen teossa. (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 10, viitattu 9.11.2017.)

Alaikäisen itsemääräämisoikeus ei siis ole yhtä kattava, mitä itsemääräämisoikeus on täysikäisellä. Tämän myötä lapsella on myös muita määräämisoikeuksia, kuten myötämääräämisoikeus. Myötämääräämisoikeudessa lapsen tahdon toteutuminen on riippuvainen huoltajan suostumuksesta ja sen toteutumisessa korostuu huoltajan velvollisuus ottaa huomioon lapsen mielipide ja toivomus asiasta. Esimerkkinä myötämääräämisoikeudesta voidaan esittää Passilain (671/2006) 7 §, jonka mukaan alaikäinen lapsi voi saada passin huoltajan suostumuksella. (Aaltonen 2009, 241.)

Myötämääräämisoikeuden ohella myös osallistumisen ja mielipiteen kuuleminen ja huomioiminen lasta koskevassa asiassa voidaan nähdä alustavana itsemääräämisoikeutena tai sen esiasteena. Osallistumisoikeus onkin yksi yksilön keskeisimmistä perusoikeuksista ja siihen kuuluu oikeus osallistua itseään koskevien asioiden käsittelyyn sekä saada niistä tietoja. (HE 137/1999 vp, 13.) Lapsi saa iän ja kehityksen myötä suhteessa asian laatuun enemmän päätösvaltaa ja painoarvoa mielipiteelleen.

Lasten oikeuksien sopimuksen artikla 12 on tärkeässä osassa lasten osallistumisoikeutta sekä kuulemista. LOS 12 artiklan 1 kohta takaa lapselle oikeuden ilmaista näkemyksensä häntä koskevasta asiasta vapaasti. Lapsen näkemys tulee kuitenkin huomioida hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti (LOS 12 artikla 1 kohta.) Komitea on perustellut LOS 12 artiklaa vielä tarkemmin yleiskommentissaan nro 12. Yleiskommentissa nro 12 komitea on määritellyt lapsen oikeuden tulla kuulluksi sekä sen, mitä oikeus ilmaista näkemys vapaasti tarkoittaa lapsen kohdalla. Ilmaisun ”vapaasti” on todettu perustelussa tarkoittavan ilman painostusta tapahtuvaa nimenomaisesti lapsen näkemyksen ilmaisua ja valintaa siitä, haluaako lapsi ilmaista mielipiteensä (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 9, viitattu 9.11.2017). On siis huomioitava, että vaikka lapselle turvataankin mahdollisuus ilmaista mielipiteensä, antaa säännös myös oikeuden olla käyttämättä sitä. Lapsella ei täten ole velvollisuutta ilmaista näkemystään. (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 7, viitattu 9.11.2017.)

Lapsen mielipiteen ilmaisu tapahtuu usein sanallisesti ja kuuleminen onkin tärkeässä asemassa sitä. Kuuleminen voi tapahtua joko suoraan tai esimerkiksi lapsen huoltajan välityksellä. Komitea on esittänyt kommentissaan nro 12 kannan, jonka mukaan lapselle tulisi antaa mahdollisuus tulla kuulluksi suoraan, aina kun se on mahdollista (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 11, viitattu 9.11.2017.) Komitea on koonnut ohjeeksi yhdeksän kohtaa, joiden tulee toteutua lapsen kuulemisessa ja osallistumisessa menettelyyn. Ne ovat avoimuus ja informatiivisuus, vapaaehtoisuus,

kunnioittavuus, merkityksellisyys, lapselle sopivuus, kaikille avoimuus, koulutukseen perustuvuus, turvallisuus ja riskien huomioiminen sekä vastuullisuus (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 28–29, viitattu 9.11.2017).

Kuulemisen ja lapsen näkemysten huomioon ottamisen lisäksi lasten oikeuksien sopimuksessa on säädetty vielä erikseen lapsen oikeudesta ilmaista mielipiteensä vapaasti (13 artikla kohta 1). Sananvapaus perustuslaissa (12 §) turvaa myös lapselle vapauden muodostaa ja ilmaista mielipiteensä. Lapsen iän ja kehityksen perusteella voidaan arvioida lapsen yksilöllinen kyky muodostaa asiasta itsenäinen mielipide (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 10, viitattu 9.11.2017). Komitea haluaa korostaa kommentissaan nro 12, että lapsen oikeudelle ilmaista näkemystään ei aseteta tiettyä ikärajaa. Samalla komitea suosittelee, että sopimusvaltiot eivät ottaisi käyttöön esimerkiksi laissa tietyt ikärajoja, jotka voisivat rajoittaa lapsen oikeuteen tulla kuulluksi häntä koskevissa asioissa. (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 8–9, viitattu 9.11.2017.) Koska LOS:n 12 artiklassa nimenomaisesti vaaditaan lasten näkemysten huomioiminen hänen iän ja kehitystason mukaisesti, puoltaa sekin, että ikä ei saisi olla ainut ratkaiseva tekijä lapsen kuulemisessa.

Ikäsidonnaisuuden yhteys kuulemiseen kuitenkin ilmenee myös Suomen lainsäädännössä ja Suomi onkin saanut tästä moitteita YK:n lasten oikeuksien komitealta. Komitea oli huolissaan Suomen lainsäädännössä esiintyvien 15 vuoden ja 12 vuoden ikärajoista kuulemisen yhteydessä. Komitea suositteli Suomea sopimusvaltiona poistamaan ikärajat kansallisesta lainsäädännöstä ja täten varmistamaan alle 18-vuotiaiden asianmukaisen kuulemisen heidän kehitystaso huomioon ottaen. (Lapsen oikeuksien komitea 2011, 7, viitattu 15.11.2017.)

Suosituksista huolimatta, Suomen lainsäädännössä on vieläkin pykälä liittyen kuulemisen ikäsidonnaisuuteen. Esimerkiksi HL 14 §:n sisältää 15 vuoden ikärajan perustuvan säännöksen kuulemisen: 15-vuotiaana lapselle tulee oikeus käyttää puhevaltaa hänen huoltajan puhevallan ohella. Eli vajaavaltainen ollessa 15-vuotias, on hänellä ja hänen huoltajallaan kummallakin oikeus käyttää erikseen puhevaltaa asian koskiessa alaikäistä henkilöä tai henkilökohtaista etua tai oikeutta. (HL 14.3 §.) Poikkeuksen alle 15-vuotiaan puhevaltaan tekee asian liittyvyys vajaavaltaisen vallitsemaan tulon tai varallisuuteen. Tällöin vajaavaltaisella on poikkeuksellisesti oikeus käyttää yksinään puhevaltaansa. Lähtökohtaisesti kuitenkin lapsen ollessa alle 15 vuotta, on huoltaja se, joka käyttää alaikäisen puhevaltaa. (HL 14.1 §.)

Lapsen ikäsidonaisuus itsemääräämisoikeuteen ja kuulemiseen ilmenee myös esimerkiksi laeissa, joissa lapsi voidaan nähdä asiakkaan asemassa. Esimerkiksi laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta (619/1996/619) ja sen pykälässä 2 säädetään, että lapsen huollosta annetun päätöksen täytäntöönpanoon ei saa ryhtyä, jos se on vastoin 12 vuotta täyttäneen lapsen tahtoa. Pykälässä on kuitenkin huomioitu lapsen kehitystaso, eikä sitä ole täysin sidottu lapsen 12 vuoden ikään. Jos lapsi on alle 12 vuotta, mutta niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan huomioida, ei hänenkään tahtoaan vastaan voida ryhtyä lapsen huollosta annetun päätöksen täytäntöönpanoon. (L lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 2 §.)

Lapsen kehitystaso ja käsityskyky ovat tietysti aina yksilöllisiä, mutta ne eivät kuitenkaan ole täysin riippuvaisia hänen biologisesta iästään. Lapsen valmiuteen muodostaa näkemyksiä vaikuttavat myös hänen tiedot, taidot ja kasvuympäristö. Täten kehitystason ja iän mukainen arviointi on aina tehtävä tapauskohtaisesti. (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 10, viitattu 9.11.2017.) Kehitystasoa on komitean yleiskommentissa nro 12 perusteltu koskevan lapsen valmiutta ilmaista näkemyksensä asiasta järkevästi ja itsenäisesti sekä ymmärtää ja arvioida päätöksen seurauksia. Luonnollisesti, mitä suuremmasta päätöksestä on kyse, sitä tarkemmin lapsen ikä ja kehitys on arvioitava hänen mielipiteensä kuulemisen yhteydessä ja sen painoarvossa. (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 10, viitattu 9.11.2017.) Eli vaikka kehittyminen fyysisesti, psyykkisesti ja henkisesti on kehityspsykologian mukaisesti yksilöllistä ja ikäsidonnaista, on lapsen etu otettava silti huomioon hänen iästään huolimatta. Lapsen etu ei saa olla riippuvainen lapsen toiveesta, joka koskee asiaa, jonka seuraamussuhteita lapsella ei ole ollut edellytyksiä ymmärtää (HE 137/1999, 25.) Täten huoltajan vastuu lapsen edun ensisijaisuudesta korostuu.

4.4 Oppilaan itsemääräämisoikeudet koulussa sekä lakiuudistuksen tuomat muutokset

Oppilaan itsemääräämisoikeutta, autonomiaa, voidaan siis lähteä tarkastelemaan lasten oikeuksien ja itsemääräämisoikeuksien kautta. Edellä olleiden kappaleiden perusteella voisi sanoa, että lapsen itsemääräämisoikeus näkyy hänen elämässään vahvasti osallistumisoikeuden ja kuulemisen myötä, jotka puolestaan määräytyvät hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Tämä korostuu myös koulumaailmassa niin oppilaan kuin oppilasryhmän asemassa.

Komitea selventää yleiskommentissaan nro 12, että LOS 12 artiklassa oikeus tulla kuulluksi määrittyy hieman erilailla yksittäisen lapsen ja lapsiryhmän kesken. Kommentissaan komitea tarkentaa, että lapsiryhmänä voidaan nähdä esimerkiksi koululuokka. Niin kuin jo useaan otteeseen on tullut ilmi, myös lasten oikeuksien sopimuksen 12 artikla sisältää kuulemiseen lapsen ikä- ja kehityssidonnaisuuden. Tämä pätee myös silloin, jos kuullaan lapsiryhmää. Komitea onkin ilmaissut kommentissaan, että ikä- ja kehitystason arviointi helpottuu, kun ryhmä, jota kuullaan on osa pysyvää rakennetta, kuten koululuokkaa. (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 7, viitattu 9.11.2017.)

Koulussa lapsiryhmää koskeva kuuleminen voi tapahtua esimerkiksi oppilaskunnan kautta. Koulun oppilaista muodostuvan oppilaskunnan tehtävänä on edistää oppilaiden vaikutusmahdollisuuksia ja osallistumista (POL 47a.2 §). Oppilaskunnan toiminta on näkyvä osa oppilaiden osallistumisen ja kuulemisen huomioimista, sillä opetuksen järjestäjän tulee kuulla oppilaskuntaa esimerkiksi oppilaiden asemaan olennaisesti vaikuttavissa päätöksissä (POL 47a.3 §).

Myös opetuksen järjestäjän tulee edistää kaikkien oppilaiden osallisuutta (POL 47a.1 §). Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että opetuksen järjestäjän tulee huolehtia oppilaiden mahdollisuus osallistumiseen, kehittämiseen ja mielipiteen ilmaisemiseen liittyen oppilaiden asemaan. Lisäksi oppilaille tulee järjestää osallistumismahdollisuus opetussuunnitelman ja koulun järjestyssääntöjen valmisteluun (POL 47a.1 §).

Kouluympäristössä oppilaan kuuleminen ja osallistuminen voi olla siis oppilas ja oppilasryhmäkohtaista. Uusi OHL säädettiin vuonna 2013 ja sen laatimiseen liittyvässä HE:ssä 66/2013 vp tuli esille oppilaiden vaikutusmahdollisuuksien korostaminen opiskeluhoitoa ja oppilaiden asemaa koskevissa asioissa. Uusi laki toi mukanaan muutoksia myös esimerkiksi oppilaan ja hänen huoltajansa asemaan opiskeluhoitossa. Nykyisen OHL:n puitteissa on oppilaalla aiempaa enemmän itsemääräämisoikeuksia osallistumisoikeuden puolesta. Esimerkiksi oppilaiden osallistumisoikeus heitä koskeviin asioihin on otettu huomioon opiskeluhoitosuunnitelman laatimisessa. OHL 13 § säättää, että kyseinen suunnitelma tulee laatia yhteistyössä oppilaiden, heidän huoltajien ja oppilaitoksen henkilöstön kanssa. Lapsen oikeuksien komitea on nähnyt yleiskommentissaan nro 12 lasten osallistumisoikeuden tekijänä myös koululuokan sosiaalisen ilmapiirin syntyyn. Yhteistyö ja vastavuoroisuus koulussa voi taas puolestaan toimia edistävänä tekijänä lasten näkemysten kanssa syrjintää ja koulukiusaamista ehkäistäessä. (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 24, viitattu 9.11.2017.)

Yksittäisen oppilaan itsemääräämisoikeudet tulevat esille kouluympäristössä esimerkiksi opiskeluhoitopalveluiden käytössä. OHL:n 18 §:ssä säädetään, että oppilaan omat mielipiteet ja toivomukset on huomioita häntä koskevissa toimenpiteissä ja päätöksissä hänen ikä, kehitystaso sekä muut henkilökohtaiset edellytykset huomioiden. Huoltajalla ei esimerkiksi ole oikeutta kieltää oppilaalta opiskelupalveluiden käyttöä (OHL 18.3 §). Nykyään lapsi nähdään niin yleensäkin kuin myös koulumaailmassa enemmän subjektina kuin objektina: oppilaalla on enemmän puhevaltaa kuin ennen. Ennen oppilas on ollut koulussa ja kotonakin tiukan kurin alla. Myös Hakalehto tuo esille, että lasta ja koulumaailmassa taas oppilasta, ei ole totuttu näkemään koulun arjessa itsenäisenä oikeuksien haltijana (Hakalehto 2015, 59).

Puhevallan ja alaikäisen vaikutusmahdollisuudet korostuvat esimerkiksi OHL:n pykälässä 18, jossa oppilas voidaan nähdä omien oikeuksiensa haltijana pykälän toteutuessa. Pykälässä alaikäiselle on annettu tietyn ehdoin mahdollisuus kieltää huoltajan osallistuminen oppilasta itseään koskevan opiskeluhoitoasian käsittelyyn. Oppilaan kieltä voi ulottua myös häntä itseään koskeviin salassa pidettävien opiskeluhoitotietojen luovuttamiseen huoltajalle. Koska kyseessä on kuitenkin alaikäinen oppilas, tulee päätöksessä huomioida erityisesti oppilaan ikä ja kehitystaso sekä asian laatu. Täten oppilaan asettamaan kieltoon tulee olla painava syy eikä se saa olla oppilaan edun vastaista. Arvion oppilaan edun toteutumisesta, esimerkiksi alaikäisen esittämästä päätöksestä evätä huoltajan oikeus salassa pidettäviin tietoihin, tekee opiskeluhoitotoimenpiteisiin kuuluva sosiaali- tai terveydenhuollon ammattihenkilö kuten kuraattori tai psykologi. (OHL 7 §, 18.2 §.)

Oppilaalla on oikeus myös sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (AsiakasL 812/2000) 11 §:n mukaisesti kieltää antamasta huoltajalleen itseään koskevia tietoja. Kyseisen lain 11.3 § säättää alaikäiselle iän ja kehitystason sekä asian laadun puitteissa mahdollisuuden kieltää painavasta syystä itseään koskevan tiedon luovuttaminen huoltajalleen. Tässäkään tapauksessa alaikäisen asettama kieltä ei saa olla selvästi hänen etunsa vastainen. Poikkeuksen alaikäisen asettamaan kieltoon voi kuitenkin asettaa sosiaalihuoltoa koskevassa asiassa huoltajan oikeus tiedonsaantiin viranomaisten julkisuudesta annetun lain 11 § (AsiakasL 11.3 §; Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 621/1999, 11 §). Lain viranomaisten toiminnan julkisuudesta pykälä 11 säättää, että huoltajalla on oikeus saada viranomaiselta tieto myös ei-julkisen asiakirjan sisällöstä, jos sillä on vaikutusta itse asian käsittelyyn.

Alaikäisellä on siis määräämisoikeutta, mutta ei täyttä autonomiaa. Tähän liittyy yksilön vajaavaltaisuus ja edun periaate. Esimerkiksi alaikäisen oppilaan edellä mainittu kielto-oikeus huoltajan läsnäoloon häntä koskevan opiskeluhoitoasian käsittelyssä, voi toteutua vain, jos oppilaan edun ei katsota vaarantuvan ja asialle on painava syy (OHL 18.2 §). Oppilasta siis pyritään suojelemaan ja vapautta tehdä päätöksiä voidaan rajoittaa esimerkiksi hänen hyvinvoinnin turvaamiseksi. Rajoittamisen vaihtoehtona voi olla myös lapsen tahdon ohittaminen. Jos lapsen asettama kielto voidaan arvioida selvästi lapsen edun vastaiseksi, voidaan se ohittaa kyseisessä tilanteessa. Kiellolla voisi esimerkiksi olla kielteisiä vaikutuksia lapsen hoitoon ja sen järjestelyyn, sillä se saattaisi estää huoltajien ryhtymisen lapsen edun mukaisiin ja arvioitujen toimenpiteiden tarpeiden täyttämiseen huoltajien tiedon puutteen takia. (HE 137/1999, 25.)

Koulussa esimerkiksi opetuskielen valinta ja uskonnon opetus ovat pääosin huoltajan päätöksen alla, eikä oppilaalla ole näihin täyttä määräysvaltaa. Esimerkiksi POL:n 10.3 § säätelee opetuskielen valinnasta, jos opetusta annetaan suomen kielen lisäksi ruotsiksi, saameksi tai muuksi POL 10 §:n 1 ja 2 momentissa tarkoitetulla opetuskielellä. Huoltaja saa tällöin valita lapsen opetuskielen. POL 10 §:ssä ei ole erikseen mainintaa, että huoltajan tulisi kuulla asiassa myös oppilaan mielipide, mutta oppilaan etua ajatellen olisi luonnollista, että opetuskielen valinnassa kuultaisiin myös oppilaan toivomus.

Uskonnon opetusta säätelee huoltajan päätösvalta tietyin poikkeuksin. Lähtökohtaisesti perusopetuksessa opetetaan oppilaiden enemmistön uskonnon mukaista opetusta ja jos oppilas kuuluu useampaan uskonnolliseen yhdyskuntaan, on oppilaan huoltajalla päätösvalta mihin uskonnon opetukseen lapsi osallistuu (POL 13.4 §). Tietyin ehdoin huoltajan pyynnöstä oppilaalle voidaan järjestää myös hänen oman uskontonsa opetusta tai uskonto yhdyskuntaan kuulumattomalle elämäntietoa. Ehtoina on esimerkiksi, että järjestettävän opetuksen oikeuden piirissä olisi vähintään kolme oppilasta (POL 13.2 §, 13.3 §). Oppilaalla on kuitenkin POL 13 §:n mukaisesti myötämääräämisoikeus opetuksesta liittyen uskontoon. Jos oppilas kuuluu muuhun uskontokuntaan kuin opetuksen enemmistön mukaiseen uskontokuntaan, mutta haluaa osallistua enemmistön uskonnonopetukseen, voi hän huoltajan ilmoittua päätöksestä opetuksen järjestäjälle osallistua siihen. (POL 13.1 §.)

Uskonnonopetuksessa tulisi huomioida myös PL 11 §:n ja LOS 14 artiklan säätämä uskonnon vapaus. PL 11.2 § säätelee, että kukaan ei ole velvollinen osallistumaan uskonnon harjoittamiseen omantuntonsa vastaisesti. Tämä pätee myös koulun järjestämään tilaisuuteen jos siinä ilmenee

uskonnonharjoittamista. Tällaisena tilaisuutena voidaan nähdä esimerkiksi uskonnollinen päivänavaus seurakunnan järjestämänä. Myöhemmin työssä esiintyy esimerkki oikeusratkaisun muodossa, jossa aiheena on oppilas ja hänen osallistuminen uskonnolliseen tilaisuuteen.

Lapsen kuulemisessa ja osallistumisessa koulumaailmassa korostuu siis myös opetustoimen ja huoltajien vastuu. Niin huoltajien kuin opetustoimen päätöksissä koskien lasta, tulisi korostua lapsen edun ensisijaisuus sekä kuulemisen suhteuttaminen lapsen ikään ja kehitystasoon nähden (LOS 3 artikla, 18 artikla). Lapsen oikeuksien sopimuksen kolmannen artiklan ensimmäinen kohta velvoittaa lapsen edun ensisijaisuuden kaikkiin julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien lapsia koskeviin toimiin. Lapsen oikeuksien komitea on selventänyt yleiskommentissaan nro 14, että lapsen etu tulee sisällyttää myös kaikkiin julkisten laitosten toimiin (Lapsen oikeuksien komitea 2013, 5, viitattu 15.11.2017). Koulu kuuluu ilmaisen ”julkinen laitos” piiriin, ja täten koulun ja opettajienkin tulee huomioida lapsen edun ensisijaisuus toiminnassaan. (Lapsen oikeuksien komitea 2013, 8, viitattu 15.11.2017.)

Oppilaan osallistumisoikeus ja kuuleminen ovat täten riippuvaisia niin lapsen edun ensisijaisuudesta sekä asian laadusta kuin alaikäisen yksilöllisestä iästä ja kehitystasosta. Samat ehdot pätevät myös oppilasryhmään. Oli päätöksen tekijä sitten huoltaja tai opetustoimi, tulee päättäjän aina huomioida näiden ehtojen toteutuminen ja lasten oikeuksien loukkaamattomuus.

LOS:n artiklan 12 kohdassa 2 on säädetty vielä erikseen lapsen mahdollisuudesta tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa. Oikeudellisiksi toimiksi voidaan lukea esimerkiksi huoltajuusasiat, kun taas hallinnollisiksi päätökset lasten koulutuksesta ja terveydenhuollosta (Lapsen oikeuksien komitea 2009, 11, viitattu 9.11.2017). Käsittelen seuraavassa kappaleessa oppilaan oikeusturvaa sekä oppilaan kantelumahdollisuuksia tilanteissa, joissa oppilaan oikeudet eivät ole toteutuneet.

5 OPPILAAN KANTELUMAHDOLLISUUDET

Oppilaalle kuuluu PL 21 §:n mukaisesti oikeusturva. Ensisijainen vastuu oppilaiden oikeusturvan toteutumisesta on opetuksen järjestäjällä (Aluehallintovirasto 2017a, viitattu 20.11.2017). Hakalehto-Wainio kiteyttää oikeusturvan jokaisen oikeudeksi luottaa lainsäädännössä turvattujen oikeuksien toteutumiseen sekä mahdollisuuden viedä epäilty oikeusloukkaus asianmukaisesti ratkaistavaksi (2012, 319). Oikeusturvalla on tärkeä merkitys yksilön oikeuksien ja etujen suojaamisessa suhteessa julkishallintoon (PL 21 §, 22 §). Oppilaiden ja lasten kohdalla oikeusturvan toteutuminen ei kuitenkaan ole aina helppo asia. Ikänsä (alle 18-vuotias) ja siitä johtuen puuttuvan oikeustoimikelpoisuutensa puolesta lapsen vaikutusmahdollisuudet ovat rajalliset. (Hakalehto-Wainio 2012, 319–320; LapsenhuoltoL 3 §, 4 §.)

Oikeusturva voidaan nähdä ennakkollisena oikeusturvana ja jälkikäteisenä oikeusturvana. Ennakollisen oikeusturvan tarkoituksena on turvata ja varmistaa oikeuksien toteutuminen, mikä näkyy esimerkiksi asian käsittelyn ja viranomaisten menettelyn sääntelyssä. Sen keskeisinä takeina voidaan pitää hallintolakia sekä julkisuuslakia, jotka säätelevät hyvän hallinnon perusteista sekä viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja täten edistävät osaltaan asianmukaista menettelyä. (Mäenpää 2017, 412.) Ennakollisena oikeusturvana voidaan pitää esimerkiksi lainsäädäntöä, joka huomio lasten oikeudet (Kurttila 2017, 14). Jälkikäteinen oikeusturva koskee puolestaan jo tehtyä päätöstä ja pyrkii muuttamaan, kumoamaan tai oikaisemaan sen. Se on siis jälkikäteinen keino pyrkiä korjaamaan esimerkiksi virheellistä päätöstä hallintokantelun kautta. (Mäenpää 2017, 412.)

Tehokkaimpina oikeusturvakeinoina voidaan nähdä juurikin korjaus-, oikaisu- ja valitusmenettelyt, sillä niiden perusteella viranomaisen päätös on vielä kumottavissa tai muutettavissa. Esimerkiksi hallintokantelu ei voi välittömästi johtaa lainvastaisen päätöksen korjaamiseen tai muutokseen ja täten se ei ole kaikista tehokkain keino. (Mäenpää 2017, 413.) Hallintokantelun johdosta voidaan kantelussa valvotulle viranomaiselle esimerkiksi antaa hallinnollinen ohjaus tai huomautus (HL 53c §).

Esimerkiksi koulutuksen järjestäjän, opetuksen tai rehtorin toiminnan lainmukaisuutta tai oppilaan kohtelua voidaan arvioida hallintokantelun perusteella (HL 53a.1 §). Kantelussa on kyse ilmoituksesta tai ilmiannosta, joka tarkoitetaan ylemmälle viranomaiselle. Virheellinen menettely tai lainlyönti ovat yleisiä kantelun syitä. Kanteluita tutkitaan eri viranomaisissa, joilla on omat toimi-

alueet. Esimerkiksi Aluehallintovirasto, hallinto-oikeus ja eduskunnan oikeusasiamies ottavat vastaan kanteluita perusopetukseen liittyen. (Aluehallintovirasto 2017a, viitattu 20.11.2017.)

Aluehallintovirastoon saapuvat kantelut koskevat yleisemmin oppilaan arviointia, opettajan ja rehtorin käytöstä, koulukiusaamiseen puuttumista sekä oppilaan oikeudet erityistä tukea ja oppilashuoltoa koskien. Oikeusasiamiehelle ja -kanslerille tulleet kantelut puolestaan koskevat yleisemmin koulukiusaamista, kurinpitokeinojen käyttämistä sekä valintaa oppilaaksi ottamisesta. (Hakalehto-Wainio 2012, 23.) Yleisemmin siis erimielisyydet kohdistuvat opettajan arviointiin, oppilaan käytökseen tai esimerkiksi oppilaalle tarjottavaan erityisen tukeen ja ne pyritään sopimaan koulun ja kodin välillä. Myös rehtori ja esimerkiksi koulukuraattori voivat olla tilanteessa mukana opiskeluhuollon ohella. Tilanne voi kuitenkin olla sellainen, että myös kantelu tulee kysymykseen. Kantelun myötä ei voida muuttaa tehtyä ratkaisua, vaan siinä on kyse jälkikäteisestä laillisuuden arvioinnista koulutuksen järjestäjään kohdistuen (Opetushallitus 2017b, viitattu 10.10.2017).

Oppilaalle kuuluu kantelu- ja vaikutusmahdollisuuksia sekä yksin että yhdessä huoltajan kanssa. Niin kuin itsemääräämisoikeuksista kerrottaessa kävi ilmi, on oppilas vielä vajaavaltainen eikä täten ole vielä kaikissa asioissa oikeustoimikelpoinen. Kantelun oikeusasiamiehelle pystyy tekemään kuitenkin myös nuori itse, alaikäisenäkin, mutta usein kantelijan tulee kuitenkin olla täysikäinen (Aluehallintovirasto 2015, viitattu 20.11.2017). Tämän vuoksi kantelijana toimii usein lapsen vanhempi. Vanhemman tehdessä kantelua lapsen puolesta, tulisi lapsen osallistumisoikeus ottaa huomioon hänen mielipiteen ja puhevallan kautta. (Hakalehto-Wainio 2012, 331, 337.) Tämä tulee esille HL 14.3 §:ssä, joka säättää 15-vuotiaalle oikeuden tulla kuulluksi huoltajan kuulemisen ohelle, kun asia koskee alaikäistä henkilöä, hänen etuaan tai oikeuttaan.

Lapsen edun ja oikeuksien toteutumista valvoo esimerkiksi eduskunnanoikeusasiamiehen ohella myös lapsiasiavaltuutettu. Yhtenä lapsiasiavaltuutetun tehtävistä on myös edistää lasten oikeuksien sopimuksen toteutumista sekä seurata lainsäädännön ja yhteiskunnallisten päätösten vaikutuksia lapsiin ja nuoriin. (Laki lapsiasiavaltuutetusta 1221/2004, 2 §.) Lapsiasiavaltuutettu on ottanut kantaa lasten oikeusturvan toteutumiseen ja sitä koskeviin valitusmenetelmiin esimerkiksi lausunnossaan Opetus- ja kulttuuriministeriölle. Kyseisessä Opetus- ja kulttuuriministeriölle 20.3.13 antamassa lausunnossaan lapsiasiavaltuutettu on nostanut esille oppilaiden ja huoltajien menettelykeinot ja toivoo oikeusturvakeinojen ja neuvonnan vahvistamista. Lapsiasiavaltuutettu toteaa, että koululla tulee olla sujuvia menettelykeinoja tilanteisiin, joissa oppilas tai hänen huolta-

jansa haluavat saada objektiivisesti tarkasteluun esimerkiksi onko opettaja toiminut perusopetuslain mukaisesti. (Aula, M. & Pollari, K. 2013, viitattu 20.11.17.)

Kantelu aluehallintovirastoon tai eduskunnanoikeusasiamiehelle ovat menettelytapoina pitkäkestoisia ja siten huonosti soveltuvia ratkomaan tai arvioimaan oikeusturvaneuvontaa tai oikeussuojaa kaipaavia tilanteita, toteaa lapsiasiavaltuutettu lausunnossaan. Hän näkeekin tärkeänä, että oppilaiden ja vanhempien käyttöön lisättäisiin sujuvampia oikeusturvakeinoja sekä erityisesti oikeusturvaneuvontaa. Oppilaille tulisi tarjota heidän kokemuspiiriinsä soveltuvaa tietoa lasten oikeuksista, velvollisuuksista ja oikeusturvasta, korostaa lapsiasiavaltuutettu. Lisäksi lapsiasiavaltuutettu toteaa lausunnossaan, että opetustoimen jälkikäteisen oikeussuojajärjestelmän tulee toteuttaa oppilaan oikeuksia myös niin, että oppilaalla on ymmärrys siitä miten hän järjestelmää voi käyttää. (Aula, M. & Pollari, K. 2013, viitattu 20.11.17.)

5.1 Hallintokantelu

Kantelu aluehallintovirastolle on vaihtoehtona, kun halutaan tarkastaa, onko esimerkiksi opetuksen järjestäjä toiminut määräysten mukaisesti. Kantelua aluehallintovirastoon nimitetään myös hallintokanteluksi. Hallintokantelu tehdään pääsääntöisesti kirjallisesti ja siinä tulee olla kantelun syiden lisäksi kantelun tekijän yhteystiedot (HL 53 a §, Aluehallintovirasto 2015, viitattu 20.11.2017). Lisäksi kantelun tulee tietyin poikkeuksien kohdistua asiaan, joka on tapahtunut kahden vuoden sisällä kantelusta. Kahta vuotta vanhemmasta asiasta tehty kantelu jätetään tutkimatta, ellei siihen ilmene erityistä syytä. (HL 53.3 b §.)

Aluehallintovirastoa voi sinne tehdyssä kantelussa pyytää esimerkiksi tutkimaan, onko koulutusta järjestettäessä toimittu säännösten ja määräysten mukaisesti (Aluehallintovirasto 2017b, viitattu 20.11.2017). Kantelu on koulutuksen järjestäjään kohdistuva jälkikäteinen laillisuusarviointitoimi, jolla ei voida muuttaa jo tehtyä ratkaisua. (Aluehallintovirasto 2017b, viitattu 20.11.2017).

Aluehallintovirastoon voi tehdä myös oikaisuvaatimuksen yksittäistä oppilasta koskevasta viranomaisen päätöksestä. POL 42 § käsittelee oikaisuvaatimuksen vaatimista aluehallintovirastolta ja sen mukaan, oikaisu tulee vaatia siten kuin hallintolaissa säädetään. Oikaisuvaatimuksen tulee koskea oppilaaksi ottamista, oikeutta saada uskonnon ja elämäkatsomustiedon opetusta POL 13 §:n mukaan, erityisen tuen järjestämistä POL 17 §:n mukaan, erityisiä opetusjärjestelyjä POL

18 §:n mukaan, pidennettyä oppivelvollisuutta POL 25 §:n mukaan tai perusopetuksen poikkeavaa aloittamisajankohtaa POL:n 27 §:n mukaan. (POL 42 §.) Kyseiseen aluehallintoviraston oikaisuvaatimuksesta antamaan päätökseen voi hakea muutosta valittamalla siitä hallinto-oikeuteen hallintolainkäyttölain mukaisesti. Hallinto-oikeuden antamaan päätökseen ei kuitenkaan voi enää hakea muutosta. (Aluehallintovirasto 2017d, viitattu 20.11.2017.)

Oikaisuvaatimuksen lisäksi aluehallintovirastolta voi hakea oikaisua liittyen arviointiin. Perusopetuksessa arvioinnin oikaisu liittyy opinnoissa etenemiseen, vuosiluokalle jättämistä koskevaan päätökseen tai päättöarvioinnin uusimiseen. Kyseisen oikaisupyynnön voi tehdä suoraan rehtorille oppilaan huoltaja tai oppilas itse ollessaan 15-vuotias. Pyyntö on tehtävä kahden kuukauden kuluttua arvioinnin tietoon tulosta, ja alustavasti koulun rehtori ja oppilaan opettajat päättävät uudelleen arvioinnista. Jos kuitenkin pyynnön myötä tehty uusi arviointi ei ole oppilaan (15-vuotiaan) tai hänen huoltajiensa mielestä oikea, ja he ovat siihen tyytymättömiä, on heillä mahdollisuus vaatia hylätyn pyynnön arvioinnin oikaisua vielä aluehallintovirastolta. Aluehallintovirasto voi otettuaan tutkittavaksi oikaisuvaatimuksen muuttaa hallintopäätöstä, kumota sen, hylätä oikaisuvaatimuksen tai palauttaa asian uudelleen käsiteltäväksi rehtorille. (Aluehallintovirasto 2017c, viitattu 20.11.17.)

5.2 Eduskunnan oikeusasiamies

Eduskunnan oikeusasiamies on ylin laillisuusvalvoja valtioneuvoston oikeuskanslerin ohella (Oikeuskanslerinvirasto 2017, viitattu 20.11.17). Oikeusasiamiehen tehtävät ovat määritelty perustuslaissa sekä laissa eduskunnan oikeusasiamiehestä (197/2002). Hänen yhtenä tehtävänä on valvoa viranomaisten ja virkamiesten lain noudattamista sekä velvollisuuksien täyttämistä heidän tehtävissään (PL 109§). Oikeusasiamiehen työssä on erityisesti esillä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen seuranta, mikä ulottuu myös lasten oikeuksien toteutumisen seurantaan (Eduskunnan oikeusasiamies 2017a, viitattu 30.11.2017).

Oikeusasiamiehen valvonta viranomaisten toiminnan laillisuudesta koostuu pääasiassa tutkimalla hänelle tulevia kanteluita. Oikeusasiamiehelle voi tehdä kantelun kuka tahansa, myös lapsi. Tämä ei kuitenkaan poissulje mahdollisuutta, että huoltaja tekisi kantelun lapsen puolesta. (Eduskunnan oikeusasiamies 2017a, viitattu 30.11.2017.)

Kantelun voi tehdä, kun kokee että viranomainen tai virkamies on laiminlyönyt lakia tai ei ole täyttänyt velvollisuuksiaan. Myös ihmis- ja perusoikeuksien epäasianmukainen toteutuminen voi olla kantelun aihe. Oikeusasiamiehen lapsille suunnatulla internet-sivulla on esimerkkejä, mistä oppilas/lapsi voi kannella oikeusasiamiehelle. Opettajan epäreilu kohtelu tai koulukiusaaminen, johon ei puututa, ovat sivulla esitettyjä esimerkkejä kantelun aiheesta. (Eduskunnan oikeusasiamies 2017b, viitattu 30.10.2017.)

Oikeusasiamies ottaa kantelun tutkintaan, jos kantelu antaa perusteen epäillä viranomaisen lainvastaista toimintaa tai katsoo tutkintaan olevan aihetta muusta syystä (L eduskunnan oikeusasiamiehestä 3 §). Olenkin kerännyt seuraavaan kappaleeseen oikeusratkaisuja, jotka ovat eduskunnan oikeusasiamiehen ja hallinto-oikeuden antamia. Niissä viranomainen tutkii, ovatko oppilaan oikeudet toteutuneet.

5.3 Ratkaisujen pohdintaa

Olen valinnut alla olevat oikeusratkaisut täydentämään opinnäytetyössä käsiteltyjä oppilaiden oikeuksia sekä oppilaiden oikeusturvan toteutumista. Oikeustapaukset ovat hallinto-oikeuden ja eduskunnanoikeusasiamiehen ratkaisuja ja niissä käsitellään koulukuljetuksen enimmäiskestoaikaa, kotiopetuksen oppikirjojen maksuttomuutta, oppilaan osallistumista uskonnolliseen tilaisuuteen sekä koulukiusaamiseen puuttumista. Tapauksissa korostuu ratkaisun antaminen aina tapaus- ja yksilökohtaisesti sekä lapsen etu huomioiden.

Olen valinnut tapaukset sen perusteella, että ne konkretisoivat edellä käsiteltyjä oppilaan oikeuksia. Samalla esimerkit tuovat esille kanteluprosessia hallinto-oikeuden ja eduskunnan oikeusasiamiehen puolesta: kuullaanko oppilaan mielipidettä kantelussa sekä miten oppilaan oikeus voidaan toteuttaa jatkossa, jos se ei ole toteutunut, vaikka siihen olisi oikeus. Esimerkit edustavat oppilaan eri oikeuksien toteutumista koulussa ja esimerkiksi eduskunnanoikeusasiamiehen ratkaisuissa tulee esille myös lapsen etu sekä kuuluminen suhteessa huoltajaan.

Tapaukset on valikoitu tarkoituksellisesti vastaamaan eri oikeuksien toteutumista sekä eri viranomaisen käsittelemänä. Ratkaisuihin sovelletuista oikeusohjeista myös ilmenee oppilaiden oikeuksien yhteys konkreettisesti lapsen oikeuksien sopimukseen sekä perusopetuslain yhteys opetukseen liittyviin määräyksiin sekä Opetushallituksen ohjeisiin.

Tarkastelen esimerkkejä perusopetuslaissa säädettyjen oppilaalle kuuluvien oikeuksien kautta ja esille nousee myös oppilaan kuulemisen ja mielipiteen huomioiminen. Valittujen tapauksien tarkoituksena on olla havainnollistavana esimerkkinä oppilaan oikeuksista ja itsemääräämisoikeuksista myös jälkikäteisen oikeusturvan kannalta katsottuna. Tapauksen on tarkoitus toimia lyhyinä, havainnollistavina esimerkkeinä ja niiden analysointi on sen mukainen.

5.3.1 Oppikirjojen maksuttomuus kotiopetuksessa

POL 31.1 § sekä PL 16.1 § säätävät opetuksen maksuttomuudesta. Maksuttomuus opetuksessa ei kuitenkaan toteudu täysivaltaisesti esimerkiksi oppivelvollisuuden suorittamisessa kotona. Kuten jo aiemmin mainittu, kotiopetuksen piirissä oleville oppilaille eivät kuulu suoraan kaikki samat oikeudet, mitä peruskoulua koulussa suorittaville kuuluu maksutta. Kunnalla ei ole esimerkiksi velvollisuutta järjestää kouluruokailua, kouluterveydenhuoltoa tai oppimateriaaleja kotiopetuksessa oleville oppilaille. Tästä huolimatta, mitkään säännökset eivät estä kuntaa antamasta esimerkiksi maksuttomia oppikirjoja tai muita palveluita kotiopetuksen oppilaalle (Opetushallitus 2017a, viitattu 30.10.2017). Seuraavassa oikeustapauksessa käsittelyn aiheena onkin kotiopetukseen oppikirjojen maksuttomuus.

Hämeenlinnan hallinto-oikeus on arvioinut kotiopetuksen oppikirjojen maksuttomuutta ratkaisussaan HAO 11/0883/3. Tapauksessa valittajat olivat vaatineet heidän peruskoulua kotona suorittaville lapsilleen oppikirjoja maksutta. Päätösluonnoksessa on viitattu POL pykälään 31, jonka mukaan opetus, sen edellyttämät oppimateriaalit, työvälineet ja -aineet ovat oppilaalle maksuttomia. Ratkaisussa todetaan, että perusopetuslain 31 §:ssä ei säädetä tarkemmin kenelle maksuttomat materiaalit kuuluvat:

Laissa ei ole erikseen mainintaa siitä, koskevatko lainkohdan etuudet oppilasta, joka perusopetuslain 26 §:ssä tarkoitettui tavoin suorittaa oppivelvollisuuden opiskelemalla kotona. Kun asiasta ei ole erikseen säädetty, hallinto-oikeus katsoi, että kunnan velvollisuus järjestää maksutonta perusopetusta koskee vain kunnan osoittamassa koulupaikassa annettavaa opetusta. (Hämeenlinnan HAO 07.12.2011 11/0883/3.)

Tarkemmin sanottuna lapsen lähikoulussa tapahtuvan opetuksen tulee olla maksutonta eikä täten kunnalla ole lakiin pohjautuvaa velvollisuutta antaa vapaaehtoisesti esimerkiksi maksuttomia oppikirjoja kotiopetuksessa oleville oppilaille. Hallinto-oikeus perustelee päätöstään POL 31.3 §:llä, jonka mukaan opetuksesta voidaan periä kohtuullisia maksuja. Hallinto-oikeus katsoo viita-

ten kyseinen säännöksen hallituksen esitykseen, ettei säännös riko opetuksen maksuttomuutta, koska kotiopetukseen hakeutuminen on vapaaehtoista ja oppilaalla säilyy oikeus päästä maksuttoman opetuksen piiriin peruskouluun. Hallinto-oikeudet päätös oli:

Valittajat olivat vapaaehtoisesti valinneet oppivelvollisuusikäisten lastensa koulunkäyntimuodoksi kotikoulun. Tämän johdosta heillä ei ollut oikeutta vaatimiinsa maksuttomiin oppimateriaaleihin. (Hämeenlinnan HAO 07.12.2011 11/0883/3.)

Hämeenlinnan hallinto-oikeuden päätöksessä korostui siis vapaaehtoisuus. Valittajien lapsilla oli ollut mahdollisuus suorittaa peruskoulu myös lähikoulussa, mutta vanhemmat olivat päättäneet siirtää lapset vapaaehtoisesti kotiopetukseen. Koska kyseessä oli vapaaehtoinen päätös, eikä esimerkiksi koulun vaatima, näki hallinto-oikeus sen syyksi evätä oikeuden maksuttomiin oppikirjoihin ja -materiaaleihin.

Oppivelvollisuus ei siis tarkoita koulupakkoa, sillä oppivelvollisuuden voi suorittaa muuallakin kuin lähikoulussa. Mutta jos taas oppilas suorittaa oppivelvollisuuden muualla kuin koulussa, voidaan hänen oikeuksia maksuttomiin oppimateriaaleihin evätä. Mielestäni tässä on ristiriitaisuus ja lisäksi, jos päätös oppimateriaalien luovuttamisesta kotiopetukseen on kunnalla, voivat oppilaat joutua eriarvoiseen asemaan asuessaan eri kunnissa. Kuntien päätökset kotiopetuksen oppimateriaalien maksuttomuudesta voivat olla erilaisia, eikä täten kotiopetuksessa olevien oppilaiden oikeudet toteudu mielestäni tasaisesti. Jos kotiopetus on oppilaan edun kannalta paras väliaikainen vaihtoehto esimerkiksi homekoulun tai rajun koulun kiusaamisen vuoksi, tulisi mielestäni oppilaan etua tukea antamalla kotiopetukseen maksuttomat oppimateriaalit.

5.3.2 Koulukuljetuksen enimmäisaika

Seuraava valitsemani tapaus koskee maksutonta koulukuljetusta ja sen toteutumista. Koulukuljetuksen maksuttomuuteen löytyi useampiakin eri tapaus, mutta valitsin tähän niistä vain yhden. Kerroin maksuttoman koulukuljetuksen periaatteissa kappaleessa 3.1.5. Kertauksena kyseisestä kappaleesta, oppilaan koulumatkan tulisi olla hänelle turvallinen. Jos matka on esimerkiksi yli viittä kilometriä pidempi tai muuten rasittava/vaarallinen on oppilas oikeutettu maksuttomaan koulukuljetukseen.

Itä-Suomen hallinto-oikeuden ratkaisussa 15/0283/4 on ollut kyse oppilaalle myönnetyn koulukuljetuksen enimmäisajan ylityksestä sekä viranhaltijan päätöksen laillisuudesta. Valittajan lapselle

on myönnetty hakemuksen mukaisesti maksuton koulukuljetus viranhaltijan, tässä tapauksessa rehtorin, toimesta. Viranhaltijan päätöksessä oli mainittu päivittäisen koulumatkan kestoksi yhteensä noin 2 tuntia ja 5 minuuttia, mutta valittajan mukaan oppilaan koulumatka kuitenkin ylitti perusopetuslaissa säädetyn koulumatkan enimmäisajan. Täten valittaja valitti viranhaltijan päätöksestä hallinto-oikeuteen. Valittaja perusteli, että alle 13-vuotias oppilas joutui kahtena päivänä viikossa odottamaan koulun aikaisemman päättymisajan takia koulukyytiä tunnin, joka koulumatkojen kanssa yhteenlaskettuna ylittää POL 32.2 §:ssä säädetyn koulumatkan enimmäisajan. Oppilaalle oli kuitenkin koulukuljetuksen odotusajalle järjestetty ohjattua toimintaa. Kysymyksenä siis oli lasketaanko koulukyydin keston myös odottamisaika, vaikka siihen on järjestetty ohjattua toimintaa.

Viranhaltijan antaman lausunnon mukaan päätöksessä ei oltu huomioitu odotusaikaa, koska valittajan lapselle oli järjestetty mahdollisuus osallistua ohjattuun toimintaan odotuksen ajaksi. Hallinto-oikeus katsoi, että oppilaan koulukuljetuksen odottamiseen käytämä aika tulee ottaa huomioon koulukuljetukseen käytettyä kokonaisaikaa laskettaessa. Viranhaltijan tekemä laintulkinta oli siten ollut virheellinen. (Itä-Suomen HAO 14.09.2015 15/0283/4.)

Hallinto-oikeuden selvityksessä kävi ilmi, että oppilaalle oli järjestetty 20.4.2015 alkaen koulukuljetus ilman odotusaikaa koululla, täten kuljetus oli järjestetty kyseisestä päivämäärästä lähtien oikein. Päätöksessään hallinto-oikeus toteaa, että viranhaltijan päätös on sinällään ollut koulu matkaan kuluvan ajan osalta perusopetuslain mukainen. Päätös on kuitenkin perustunut viranhaltijan virheelliseen laintulkintaan koulumatkan odotusajan osalta ja täten johtanut koulukuljetuksen järjestämiseen perustusopetuslain vastaisesti.

Hallinto-oikeus toteaa, että valituksenalaisen päätöksen nojalla järjestetty koulumatka odotuksineen on ylittänyt 9.2.2015-17.4.2015 välisenä aikana perusopetuslain 32 §:n 2 momentissa säädetyn aikarajan, minkä vuoksi päätös on lainvastaisena kumottava. Koska valittajan lapsen koulukuljetus on myöhemmin järjestetty lain mukaisesti ja valituksenalainen päätös on ollut voimassa ainoastaan kevätlukukauden 2015, hallinto-oikeus ei palauta asiaa viranomaiselle uudelleen käsiteltäväksi. (Itä-Suomen HAO 14.09.2015 15/0283/4.)

Yllä olevassa tapauksessa oppilaan oikeus maksuttomaan kuljetukseen toteutui, mutta ei kokonaisesti. Oppilaan kuljetus oli ollut ajallisesti lainmukainen vasta 20.4.2015 jälkeen, kun hänelle oli järjestetty koulukuljetus ilman odotusaikaa. Vaikka oppilaalla oli koulukuljetus ennen tätä, ei se kuitenkaan toteutunut enimmäisajan puitteissa, joka puolestaan voidaan nähdä lapsen edun vastaisena.

Lapselle tulee huomioida myös riittävä lepo perusopetuksen yhteydessä. POL 24 §:ssä sääätääkin oppilaan työmäärästä ja levosta LOS 31 artiklan ohella: molemmissa säännöksissä turvataan lapsen oikeus lepoon. Oppilaan koulumatka on vielä kouluaikaa ja täten oppilaan oikeudet ulottuvat myös siihen. Jos enimmäiskesto kuljetuksen ajassa ylittyy, voi oppilaan koulupäivien pituus venyä, ja täten taas vaikuttaa oppilaan jaksamiseen. On siis perusteltua, että kuljetukselle on säädetty myös enimmäisketoajat, vaikka koulun päättymisen ja kuljetuksen alkamisen välille olisi järjestetty ohjattua toimintaa.

5.3.3 Uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistuminen peruskoulussa

Eduskunnan oikeusasiamiehen saamassa kantelussa on ollut kyse koulun uskonnollisten päivänavausten järjestämisestä sekä oppilaan osallistumisveloitteesta niihin (Dnro 3994/4/13). Tapauksessa kantelijana on toiminut itse oppilas, joka koki tulleet väärin kohdelluksi. Kantelijan tapaus koskee osittain myös lukioaikaa, mutta koska tapaus on suurimmiltaan osilta perusopetuksen aikainen, koin sen sopivaksi esimerkiksi.

Kantelija oli käynyt koulussa luokat 7-9 ja oli kantelun vireilletuloaikana (2013 syksy) lukion ensimmäisellä luokalla. Hän oli keskustellut koulun uskonnollisiin päivänavauksiin osallistumatta jättämisestä yläasteen rehtorin ja myöhemmin lukion rehtorin kanssa. Kantelija kuvasi uskonnollisen päivänavauksen sisältävän rukoilua sekä uskonnollisia lauluja.

Rehtorit olivat myös ehdottaneet, että kantelija voisi poistua koulurakennuksesta päivänavauksen ajaksi. Kantelijan mielestä näin toimittaessa hänet pakotettaisiin tuomaan julki vakaumuksensa. Koulussa ei ollut järjestetty uskonnottomille tai muiden uskontokuntien edustajille tilaa, jonne koulun keskusradiosta välittyvä päivänavaus ei kuuluisi, eikä koulu ollut myöskään järjestänyt mitään vaihtoehtoista toimintaa päivänavauksen ajaksi. (Eaoa dnro 3994/4/13)

Ratkaisun tehnyt apulaisoikeusasiamies käsitteli oikeusohjeina yhdenvertaisuutta ja uskonnon vapautta, jotka turvataan Suomen perustuslain ohella myös lastenoikeuksien sopimuksessa sekä Euroopan ihmisoikeussopimuksessa. Lisäksi apulaisoikeusasiamies on kiinnittänyt ratkaisussaan huomiota kantelijan alaikäisyyteen sekä oppilaan etuun perusopetuslain ohella.

Tapahtuma-aikaan voimassa olleissa Opetushallituksen ohjeissa (19/2006 ja 28/2006, voimassa 19.9.2014 asti) on todettu, että ketään ei voida perustuslain 11 §:n 2 momentin mukaan velvoittaa osallistumaan omantuntonsa vastaisesti uskonnollisiin tilaisuuksiin. Perusopetuksessa oppilaan huoltaja ilmoittaa, mikäli oppilas ei osallistu uskonnon harjoit-

tamiseen. Koulu vastaa oppilaan turvallisuudesta myös silloin, kun oppilas ei osallistu koulun järjestämään uskonnolliseen tilaisuuteen. Koulun tulee järjestää oppilaalle muuta toimintaa tuoksi ajaksi. - - Opetushallitus antoi 16.9.2014 esi- ja perusopetuksen sekä lukiokoulutuksen järjestäjille tarkistettuja ohjeita uskonnon ja elämäntutkimuksen opetuksesta. Ohjeissa (Dnro 3/012/2014, 4/012/2014) on muun ohella todettu, että oppilaitoksen koulun tulee tiedottaa oppilaille ja huoltajille koulussa järjestettävistä tapahtumista ja niiden sisällöstä. (Eaoa dnro 3994/4/13.)

Selvityksen mukaan oppilaita ja heidän huoltajia oli tiedotettu päivänavauksista. Päivänavauksia oli koulussa yhteensä 3 kertaa viikossa, joista yksi oli evankelisluterilaisen seurakunnan järjestämä. Selvityksen mukaan kantelijan huoltaja ei ollut antanut koululle ilmoitusta, että nuori ei osallistuisi päivänavauksiin tai tilaisuuksiin, jotka voitiin katsoa uskonnon harjoittamiseksi. Vaikka huoltaja ei ollut antanut ilmoitusta, antoi koulu oppilaalle, tässä tapauksessa siis kantelijalle, mahdollisuuden poistua luokkatilasta päivänavauksen ajaksi toiseen tilaan. Koulu ei nähnyt tilannetta oppilaalle poikkeuksellisenä. Rehtori korosti selvityksessään että hän ei ollut pakottanut tai ohjeistanut kantelijaa osallistumaan päivänavauksiin, jotka olivat uskonnollisia. Sen sijaan rehtori kertoi yrittäneensä neuvotella kantelijan kanssa sellaisista menettelytavoista, jotka tukisivat kantelijan toivetta olla joutumatta vakaumustaan vastaamattomaan tilanteeseen. Näin ollen apulaisoikeusasiamies katsoi, ettei hänellä ole aihetta epäillä kummankaan koulun rehtoria lainvastaisesta menettelystä tai virheellisestä toiminnasta. Apulaisoikeusasiamies kiinnitti kuitenkin huomiota, että selvityksen mukaan kummassakaan koulussa ei oltu järjestetty muuta korvaavaa toimintaa uskonnollisen päivänavauksen ajalle. Vaihtoehtoina olivat olleet vain poistuminen luokkatilasta käytävään tai pihalle.

- - Tässä asiassa saadussa selvityksessä oli korostettu, että vaikka alaikäisen kantelijan huoltaja ei ollut tehnyt koululle ilmoitusta siitä, että nuori ei osallistuisi uskonnon harjoittamiseksi katsottaviin tilaisuuksiin, hänelle oli annettu mahdollisuus jäädä niistä pois. Asiakirjoista ei ilmene, että asiaa olisi muutenkaan enemmälti käsitelty yhteistyössä nuoren huoltajien kanssa. - - ihmisoikeussopimuksissa asetetaan velvoite kunnioittaa vanhempien vakaumusta. Edelleen lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:n mukaan lapsen huoltajan on turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi siten kuin 1 §:ssä säädetään, missä tarkoituksessa huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista. Myös perusopetuslaissa sekä lukiolaissa on asetettu opetuksen järjestäjälle velvoite toimia yhteistyössä lasten ja nuorten kotien kanssa. (Eaoa dnro 3994/4/13.)

Arvioinnissaan apulaisoikeusasiamies katsoi, että lasten oikeuksien sopimuksen näkökulmasta oppilaan ilmoituksen huomioiminen olla osallistumatta päivänavaukseen oli perusteltu. Apulaisoikeusasiamies kuitenkin huomioi, että myös huoltajien näkemys ja päätösvalta asiassa olisi tullut selvittää. Selvityksestä ei käynyt ilmi, oliko niin tehty. Tämän apulaisoikeusasiamies näki varsin-

kin peruskoululaisen oppilaan kohdalla huomioitavana, sillä kyse on vielä oppivelvollisesta, jonka oikeuksien huolehtimisesta vastaa hänen huoltajansa.

Näen itsekin, että huoltajien ilmoitus koululle olisi ollut asiassa suotavaa. Päätös oli lapsen mielipiteen ja tahdon mukainen, mutta koulun olisi tullut vaatia sille varmistus lapsen huoltajalta. Huoltajan varmistuksen olisi saanut todennäköisesti niinkin pienellä toimella kuin wilma-viestillä. Myös oppilaalle olisi voitu perustella huoltajien ilmoituksen tärkeys ja suhde lakiin. Vetoan vielä esityksenkin perusteluun, jonka mukaan perusopetuksessa olevan oppilaan huoltajan tulee tehdä ilmoitus koululle, jos oppilas ei osallistu uskonnon harjoittamiseen. Koen silti myönteisenä, että oppilaan mielipidettä on kunnioitettu, ja hänelle on annettu sen johdosta mahdollisuus olla osallistumatta päivänavauksiin, joissa oli uskonnollista sisältöä. Oletettavasti myös vanhempien päätös olisi tukenut lapsen mielipidettä.

Lisäksi apulaisoikeusasiamies viittasi arvioinnissaan perustuslakivaliokunnan mietintöön 2/2014 vp, jossa käsiteltiin uskonnon ja omantunnon vapauden huomioon ottamista koulujen erilaisuudessa. Mietinnössä mainitaan, että oppilaalle ei saa aiheutua uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumisesta tai pois jäännistä leimautumista tai muita haitallisia seurauksia ja osallistumatta jättäneille tulisi järjestää korvaavaa toimintaa mahdollisuuksien mukaan. Kantelijalle ei ollut järjestetty ohjattua toimintaa kummassakaan koulussa ja hän koki luokasta poistumisen vakaumuksensa julkistamisena. Mielestäni päivänavaukset ja myös niiden korvaavat tilaisuudet tulisi järjestää niin, että oppilaalle ei aiheutuisi siitä ylimääräistä vaivaa tai pelkoa tulla kiusatuksi.

5.3.4 Koulukiusaaminen

Apulaisoikeusasiamiehen sijaisen ratkaisema tapaus 4401/4/10 liittyy koulukiusaamiseen. Tapauksessa kantelijoina toimivat kiusatun oppilaan vanhemmat, jotka pyysivät oikeusasiamiestä tutkimaan koulun menettelyä lapsensa asioiden käsittelystä. Tapauksen taustalla on pitkään jatkunut oppilaan koulukiusaaminen, johon ei kantelijoiden mukaan oltu puututtu riittävin keinoin ja toimenpitein.

Koulun tiedossa oli ollut pitkään, että lasta kiusataan. Kantelijat arvostelivat koulua siitä, että se ei ollut ryhtynyt riittäviin toimenpiteisiin kiusaamisen lopettamiseksi ennen kuin oppilashuoltotyöryhmän kokouksen jälkeen, kun tilanne oli jo kriisiytynyt. (Eoam 4401/4/10.)

Tapahtumien selvityksessä on oppilashuoltoryhmän muistiosta käynyt ilmi oppilaan pitkäkestoinen kiusaaminen, johon oli sisällynyt myös fyysistä väkivaltaa. Oppilas ei ollut kertonut siitä vanhemmilleen, sillä hän oli pelännyt kiusaajien uhkailuja. Asiaa oli käsitelty sittemmin ylemmillä alakoulun luokilla, mutta ilman oppilaan vanhempia. Selvityksestä ilmenee, että yläasteella oppilaan kiusaamiseen on puututtu myös vanhempien läsnä ollessa kehityskeskustelussa.

Asiaa oli tuolloin käsitelty myös luokassa yleisellä tasolla lapsen toiveen ja koulun kiusaamiseen puuttumisen mallin mukaisesti. Opettaja oli kehottanut myös tukioppilaita seuraamaan tilannetta. Kiusaamiseen oli siis pyritty koulussa puuttumaan, mutta käytetyt keinot osoittautuivat ilmeisen riittämättömiksi. Lapsi oli kirjoittanut koulun rehtorille kirjeen, jossa hän kertoi kiusatuksi tulemisestaan. Asiasta oli keskusteltu luokanvalvojan ja apulaisjohtajan kanssa. Apulaisjohtaja totesi antamassaan selvityksessä käsityksensä, että rehtori ei ollut tuolloin ollut yhteydessä kantelijoihin, lapsen vanhempiin. Lapsi oli kieltänyt rehtoria puhumasta asiasta kenellekään. (Eoam 4401/4/10.)

Selvityksestä käy siis ilmi, että oppilas on ollut itse aktiivisesti hakemassa ja pyytämässä apua esimerkiksi rehtorilta ja kouluterveydenhoitajalta. Oppilaan toiveita on kuunneltu, ja kaikista oppilaan yhteydenotoista kiusaamiseen liittyen ei ole kerrottu alaikäisen oppilaan huoltajille. Apulaisoikeusasiamiehen sijainen näki tilanteessa punnittavaksi oppilaan edun suhteessa vaitiolovelvollisuuteen.

Kantelijat kertoivat, etteivät he olleet tienneet kiusaamisen vakavuutta ennen tapaamista oppilashuoltoryhmän kanssa. Asian käsittelyyn koulussa onkin ilmeisesti eri yhteyksissä vaikuttanut se, että lapsi oli kieltänyt kertomasta asiasta kenellekään tai kieltänyt ainakin asian yleisen käsittelyn koulussa. Koululla on kuitenkin näkemykseni mukaan ollut velvollisuus ryhtyä kiusaamisen ehkäisemiseksi kaikkiin sellaisiin toimenpiteisiin, jotka olisivat olleet mahdollisia ilman lapselle aiheutuvaa haittaa ja hänen toivomuksiaan kunnioittaen. Tilanteissa, joissa lapsi kieltää kertomasta kiusaamisesta vanhemmilleen, on arvioitava, onko vanhemmille kertominen lapsen edun mukaista. Koulun kiusaamisasioiden ja riitatilanteiden toimintamallissa kotiin tiedottaminen on mainittu ensimmäisten toimenpiteiden joukossa. Koulussa ei näin ollen ole noudatettu sovittua toimintamallia. (Eoam 4401/4/10.)

Keskeisimpinä oikeusohjeina tapauksen ratkaisussa on sovellettu perusopetuslain 16 §, 29 § ja 31a 1 §, jotka takaavat oppilaalle oikeuden opetukseen, oppilashuoltoon sekä turvalliseen oppimisympäristöön. POL 29 §:ään kuuluu myös säännös, joka velvoittaa opetuksen järjestäjän laatimaan opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelman oppilaiden suojaamiseksi kiusaamiselta ja häirinnältä. Lisäksi ratkaisussa on huomioitu Suomen perustuslain yhdenvertaisuussäännös 6.3 §, jonka mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisina yksilöinä ja heidän on mahdollisuus vaikut-

taa itseään koskeviin asioihin heidän ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti. Ratkaisussaan apulaisoikeusasiamiehen sijainen toteaa:

Asian tutkimista on vaikeuttanut myös se, että koulu ei ole kirjannut kaikkia kiusaamisasian käsittelyssä tehtyjä toimenpiteitä. Tätä on pidettävä oppilaan oikeusturvan kannalta epätydyttävänä. Käytettävissäni olleissa kiusaamisen estämistä ja kiusaamisasian käsittelyä koskevissa koulun ohjeissa oli mainittu ainoastaan, että kiusaajalle annettu rangaistus on kirjattu ja että kiusaamisasian osapuolten välillä tehty sopimus on kirjattu. Totean, että koulun kiusaamisen lopettamiseksi tekemät toimenpiteet tulee kirjata. Lisäksi tulee huolehtia siitä, että toimenpiteiden vaikutuksia seurataan ja tarvittaessa tilanteeseen puututaan uudelleen käyttäen riittävän vaikuttavia keinoja. (Eoam 4401/4/10.)

Ratkaisussa korostuu myös opetuksen järjestäjän kokonaisvastuu huolehtia ennakkolisesti opetuksen järjestämisestä siten, että oppilaiden turvallisuus ei vaarannu. Tapaus on ratkaistu vuonna 2010 eli nykyinen oppilas- ja opiskelijahuoltolaki ei ole ollut vielä silloin voimassa, eikä sitä ole siten voinut soveltaa ratkaisuun. Mielestäni nykyisessä oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa on kiinnitetty huomioita nimenomaan ennakkoliseen puuttumiseen ja ongelmien ehkäisyyn. Koska turvallisen kouluympäristön ulottuvuus on laaja ja pitää sisällään monia eri tekijöitä, on siksi ennakkolisuus ja puuttumistavat esimerkiksi kiusaamiseen tärkeitä.

Myös tässä tapauksessa pidän mielekkäänä, että oppilasta on kuultu asiassa niin yksinään kuin huoltajien ohella. Oppilas on näin ollen saanut esittää oman näkemyksensä, sekä myös pyytänyt pitämään tuntemuksensa osittain huoltajiltaan salassa. On vaikea arvioida, olisiko kiusaamiseen puututtu aiemmin, jos oppilaan pyynnöstä huolimatta vanhemmille olisi kerrottu asiasta. Tämä kuvastaa mielestäni hyvin lasten itsemääräämisoikeuden ja viranomaisten vaitiolovelvollisuuden vaikeuden suhteuttamisesta asioiden painoarvoon.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytetyöni tarkoituksena oli tarkastella oppivelvollisuutta sekä sen aikaisia oppilaan oikeuksia ja velvollisuuksia. Lisäksi halusin tuoda esille oppilaan oikeuksista myös itsemääräämisoikeuden sekä sen ilmenemisen kouluympäristössä. Tämän myötä otin myös oppilaan oikeusturvan osaksi kokonaisuutta ja pyrin tarkastelemaan oppilaiden kantelumahdollisuuksia sekä oikeuksien toteutumista oikeusratkaisujen kautta. Tutkimuskysymyksinä työssäni toimivat:

- Mitä oppivelvollisuus pitää sisällään?
- Mitkä ovat oppilaan oikeudet ja velvollisuudet?
- Minkälaisia itsemääräämisoikeuksia oppilaalla on koulussa?
- Miten viimeisimmät lakiuudistukset ovat muuttaneet itsemääräämisoikeutta?
- Mitkä ovat oppilaan kantelumahdollisuudet?

Olen vastannut tutkimuskysymyksiini peruskouluun ja lasten oikeuksiin liittyvien lakien sekä niiden esitöiden perusteella. Lakipohjaa tuloksille ovat tukeneet myös oikeuskirjallisuus sekä opetushallituksen säännökset. Päälähteinä työssäni toimivat perusopetuslaki, Suomen perustuslaki, lapsen oikeuksien sopimus sekä opetushallituksen säännökset. Lasten oikeudet ovat merkittävässä osassa opinnäytetyöstä, sillä peruskoulua käyvä oppilas on iältään 7-16-vuotias, eikä täten ole vielä ikänsä tai oikeuksiensa puolesta täysivaltainen.

Ensimmäinen tutkimuskysymykseni oli oppilaan oppivelvollisuudesta. Oppivelvollisuudella pystytään mielestäni tukemaan lasten kehitystä ja kartuttamaan tarvittavia sekä välttämättömiä tietoja ja taitoja elämään, esimerkkinä luku- ja kirjoitustaito. Oppivelvollisuuden suorittamisen valvonta on koululla ja lapsen huoltajalla. Näen tässä tärkeänä tekijänä kodin ja koulun välisen yhteistyön ennaltaehkäisevänä ja tukevana asiana. Poissaoloihin puuttuminen sekä esimerkiksi oppimisvaikeuksien huomioiminen ennalta ehkäisee varmasti osaltaan oppilaan oppivelvollisuuden laiminlyöntiä.

Oppivelvollisuudesta minulle jäi erityisesti mieleen oppivelvollisuuden suorittaminen kotiopetuksessa. Aiheeseen liittyvää tietoa oli vaikeasti löydettävissä ja valideja lähteitä löytyi vain harva. Suomessa kotiopetus on ilmeisesti vielä niin uusi ja oppilasmäärältään pieni, että aiheesta ei löydy julkaisuja, tilastoja tai kirjallisuutta. Minulla on kuitenkin mielikuva, että Amerikassa ja Eng-

lannissa kotiopetus on paljon yleisempää. Kotiopetuksesta löytyvän vähäisen tiedon takia, otin lähteisiin myös kaksi uutista, joiden avulla sain kappaleeseen enemmän sisältöä. Lähteet eivät ole työn kannalta valideja, mutta olen pyrkinyt korostamaan niiden asemaa nimenomaan median tuomana näkökulmana.

Oppivelvollisuus sekä oikeus opetukseen ovat sinänsä lähekkäisiä termejä. Oppivelvollisuus velvoittaa Suomessa oppilaan suorittamaan peruskoulun oppimäärän, mutta samalla perusopetus on oppilaalle turvattu sivistyksellinen oikeus. Täten myös oppilaan oikeudet ja velvollisuudet olivat opinnäytetyön aiheena ja toisena tutkimuskysymyksenä. Katson, että oppilaan oikeudet liittyvät pitkälti maksuttomuuden periaatteen ympärille. Tämä tukee osaltaan myös lasten subjektiivista oikeutta opetukseen, eikä siten rajaa oppilaita pois opetuksen piiristä esimerkiksi perheen tulo-
tasosta johtuen.

Oppilaan oikeudet ovat myös lasten oikeuksia tukevia oikeuksia. Oppilaalle on huomioitu opetuksen järjestämisessä erityisesti oikeus turvallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen. Kouluympäristön ja opetustapojen on oltava lapsen edun mukaisia, eikä esimerkiksi kouluympäristö tai koulussa käytettävät työskentelyvälineet saa olla vaarallisia. Opettajien ja rehtoreiden toimivaltaa on lisätty esimerkiksi vaarallisten esineiden haltuunotolla sekä muilla kurinpitokeinoilla, jotka kuitenkin ovat suhteellisia lapsiin ja rangaistavaan tekoon.

Oppilaan turvallisuus ja jaksaminen huomioidaan myös maksuttomassa koulukyydityksessä, johon oppilaalla on tapauskohtaisesti oikeus esimerkiksi matkan pituuden tai rasittavuuden vuoksi. Oppilaan jaksamista pyritään puolestaan edistämään maksuttomalla kouluruokailulla sekä riittäväällä levolla opiskelussa esimerkiksi välituntien ja ohjatun toiminnan muodossa. Lisäksi kouluterveydenhuolto sekä opiskeluhuolto tukevat toiminnallaan oppilaan terveyttä ja jaksamista, turvallisen kouluympäristön ohella.

Voisi siis sanoa, että oppilaaseen ulottuvat peruskoulussa laajat oikeudet ja niiden toteutuessa, on oppilaalla hyvät edellytykset oppivelvollisuuden suorittamiselle. Mielestäni oppilaan etu on huomioitu lainsäädännössä kattavasti, mutta se ei kuitenkaan ole suoraan verrattavissa kyseisien oikeuksien toteutumiseksi. Vaikka turvallisesta kouluympäristöstä ja esimerkiksi yhdenvertaisuudesta on säädetty niin opetuksen tason kuin oppilaiden arvioinnin ja kohtelun osalta, ilmenee silti kouluissa oppilaiden eriarvoisuutta ja kiusaamista. Eriarvoisuudesta mainittakoon esimerkkinä käsitelty eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu uskonnollisen päivänavauksen järjestämisestä,

siinä oppilaan voitiin katsoa joutuvan eri asemaan kuin muut, sekä täten helpommin altistuvaksi myös kiusaamiselle.

Oppilaan oikeuksien käsittelyn jälkeen seuraavana tutkimuskysymyksenä oli oppilaan velvollisuudet. Oppilaalle ei sinänsä kuulu oppivelvollisuuden suorittamisen lisäksi erityisiä, irrallisia oikeuksia vaan oppilaan velvollisuudet ovat oppivelvollisuuden suorittamista tukevia. Velvollisuuksia oppilaalle on mainittu perusopetuslaissa kolme: oppivelvollisuuteen osallistuminen, tehtävien tunnollisesti suorittaminen sekä asiallinen käyttäytyminen sekä vastuu korvata aiheuttamansa vahinko. Velvollisuus suorittaa tehtävät tunnollisesti sekä asiallinen käyttäytyminen ovat luultavasti yleisimpiä oppilaaseen kohdistuvia huomautuksia. Niiden toteutumisella on kuitenkin selkeä yhteys niin oppivelvollisuuden suorittamiseen, mutta myös turvallisen oppimisympäristön toteutumiseen. Oppilaan äänekkäällä ja rauhattomalla käytöksellä voi olla negatiivinen vaikutus esimerkiksi työrauhaan luokassa.

Oppilaiden oikeuksien toteutumiseen kiinnitetään paljon huomioita, mutta viime aikoina uutisiin on noussut myös peruskoululaisten huono käyttäytyminen, kunnioittamisen puute sekä rajut kiusaamistapaukset, jotka oppilaiden ohella voivat kohdistua myös opettajiin. Täten oppilaiden tulisi olla tietoisia myös velvollisuudestaan käyttäytyä koulussa asianmukaisesti sekä totella opettajaa auktoriteettina.

Oppivelvollisuuden laiminlyönnissä korostui huoltajan vastuu vielä alaikäisestä oppilaasta. Oppilaalle seuraamuksen oppivelvollisuuden laiminlyönnistä voi nähdä tulevan huoltajan kautta. Huoltajalle voidaan määrätä oppivelvollisen valvonnan laiminlyönnistä sakko sekä lisäksi laiminlyönnistä voi seurata lastensuojeluilmoitus esimerkiksi koulun tekemänä.

Oppilaan oikeuksien ja velvollisuuksien jälkeen tutkimuskysymyksenä oli oppilaan itsemääräämisoikeudet, mitä ne ovat? Lähdin tarkastelemaan oppilaalle kuuluvia itsemääräämisoikeuksia lasten itsemääräämisoikeuksien kautta. Itsemääräämisoikeus-kappaleen työstäminen herätti myös itselleni mietteitä, mitä ala- ja yläkoulussa tiesikään omista oikeuksista ja velvollisuuksista koulussa, saatikaan kantelumahdollisuuksista. Niin kuin lapsiasiavaltuutettu mietinnössään korostikin, että lasten ja oppilaiden tulisi olla tietoisempia oikeuksistaan ja osallistumismahdollisuuksistaan. Yhdyn hänen mielipiteensä täysin. Lisäksi keinojen tulisi olla ymmärrettäviä ja helposti lähestyttäviä, lapsiystävällisiä. Asioita, joita oppilaat voisivat myös yhdessä huoltajien kanssa tutkailla.

Itsemääräämisoikeuden käsittelyssä esille nousivat huoltajan vastuu sekä oppilaan alaikäisyyden tuomat rajoitteet täyden itsemääräämisoikeuden toteutumiseen. Vaikka oppilaille ja lapsille ei kuulu täyttä itsemääräämisoikeutta, on heille silti osallistumisoikeus ja velvollisuus tulla kuulluksi itseään koskevien asioiden käsittelyssä. Lasten itsemääräämisoikeus voidaankin nähdä myötämääräämisoikeutena ja oikeutena osallistua ja tulla kuulluksi päätöksen teossa. Kuulemisessa ja osallistumisessa tulee kuitenkin huomioida lapsen kehitystaso sekä ikä suhteessa päätöksen laajuuteen. Ikä ei saisi olla pelkkä rajoite esimerkiksi lapsen mielipiteen kuulemiselle ja siksi myös lapsen kehitystaso otetaan kuulemisessa huomioon. Itsemääräämisoikeuden ei voida kuvata toteutuvan samanlaisena kaikille lapsille, vaan sen tulisi olla aina yksilö- ja tapauskohtainen, sen tasoinen, missä lapsen etu tulee parhaiten huomioiduksi.

Tietyt oppilaille kuuluvat oikeudet ja edut voivat rajoittua huoltajien päätöksestä. Huoltajien päätöksen tulisi perustua lapsen etuun, mutta esimerkiksi kotiopetuksessa lapsen etu ei välttämättä toteudu kaikilta perusopetuslaissa määrättyjen oikeuksien osalta. Kunta voi esimerkiksi evätä oikeudet maksuttomaan kouluruokailuun, opiskeluhooltoon ja oppikirjoihin oppilaalta kotiopetuksessa. Lapsen etu käsittää kuitenkin paljon laajemman kokonaisuuden kuin ilmaisista oppikirjoista ja -materiaaleista saadun hyödyn, mutta esimerkiksi homekoulu ja kiusaamistapauksissa kotiopetus voi olla oppilaan edun kannalta paras vaihtoehto. Kotiopetuksessa opetuksen seurannasta ja valvonnasta vastaa siihen määrätty opettaja, joka myös huolehtii, että oppilas täyttää opetussuunnitelman vaatimukset. Voisi olettaa, että seurannalla todetaan myös sitä, että ilmaisten oppikirjojen ja -materiaalien anto kotiopetuksessa oleville ei ole välttämätöntä.

Pidän tärkeänä, että ennakkollisen puuttumisen tärkeyttä on korostettu niin oppilaan erityisen tuen tarpeessa kuin opiskeluhoollon yhteydessä. Ennakoinnin avulla voidaan tarjota oppilaalle tarvitsemaansa tukea jo ennen tuen suurempaa tarvetta. Esimerkiksi tuen tarjoamisella ja puuttumisella jo kiusaamisen alkuvaiheessa, voitaisiin parhaimmillaan onnistua ehkäisemään kiusaamisen helposti pitkittyvä kierre. Näen ennakkollisen tuen tarjoamisessa myös kodin ja koulun välisen yhteistyön tärkeyden ja koenkin, että se tulee korostumaan entisestään. Esimerkiksi sosiaalinen media ja oppilaiden kännykän käyttö tuovat uusia haasteita ja ulottuvuuksia esimerkiksi koulu-kiusaamiseen.

Viimeisempänä tutkimuskysymyksenäni oli oppilaan kantelumahdollisuudet: mitä ne ovat? Tutkimuskysymystä avatessa huomasin aiheen olevan itselleni oletettua suurempi sisällöltään. Miten saan mahdutettua oppilaan oikeusturvan, kantelumahdollisuudet, kanteluviranomaiset sekä vielä

esitelyä oikeustapauksia samassa kappaleessa, niin että asiat eivät jäisi liian pinnalliseksi. Lisäksi tässäkin tapauksessa nousivat välttämättä esille oppilaan alaikäisyys ja sen tuomat rajoittavat tekijät. Pyrin käsittelemään oikeusturvaa sekä valitsemiani viranomaisia niiden valvojina tiiviisti, mutta niin että niistä jäisi asian suhteen tarvittava kokonaiskuva. Oikeustapaukset pyrin valitsemaan niin että niiden kautta olisi helppo havainnollistaa oppilaan oikeuksien toteutumista sekä kantelunaiheita. Jokaista aihetta oli käsitelty myös opinnäytetyön aiemmissa kappaleissa ja täten tapauksiin oli pieni pohjustus jo sen kautta alla. Lisäksi valitsemissani tapauksissa on esillä, miten oppilaan oikeudet voivat toteutua osittain ja kuinka kantelijana voi toimia myös itse oppilas. Esimerkiksi oppilaalle oli myönnetty maksuton koulukuljetus, mutta sen enimmäiskesto aika ylittyi tai kun eduskunnan oikeusasiamies otti käsittelyyn oppilaan tekemän kantelun koskien osallistumista uskonnolliseen päivänavaukseen.

7 POHDINTA

Aihe opinnäytetyöhön syntyi omasta kiinnostuksesta lapsen oikeuksia kohtaan. Halusin kehittää itseäni ja valita aiheen oman mielenkiinnon, mutta myös oppimisen mukaan. Aiheena oppilaan tai edes lapsen oikeudet eivät olleet itselle erityisen tuttuja ja ne vaativatkin paljon taustatyötä. Pohjatietoina aiheeseen minulla toimivat pääasiassa perus- ja ihmisoikeudet, ennen aiheeseen tarkemmin tutustumista.

Olen selvittänyt opinnäytetyöhön kokonaisuudeksi oppivelvollisuus ja sen suorittaminen, perusopetuslaissa säädetyt oppilaan oikeudet ja velvollisuudet sekä oppilaan itsemääräämisoikeuden ja kantelumahdollisuuksien ilmentymät. Koska opinnäytetyö on toteutettu lainopillisena tutkimuksena, on suurin osa lähteistä lakeja ja niiden esitöitä sekä virallisia sopimuksia ja säädöksiä. Oppilaan oikeuksiin liittyen löytyi paljon lähteitä, mutta niiden osalta tuli osata valikoida niistä tärkeimmät ajantasaisuus ja luotettavuus ensisijaisena tekijänä. Täten lähteissä on kiinnitetty erityistä huomiota niiden luotettavuuteen sekä ajantasaisuuteen. Tämä lisää osaltaan opinnäytetyön luotettavuutta.

Prosessina työ oli opettavainen ja korosti entisestään ajanhallinnan ja priorisoinnin tärkeyttä. Ohjauseminaarivaiheessa työn kaksi viimeistä kappaletta olivat vasta alulla, eivätkä ne sen hetkinä versioina olleet lähellekään valmiita. Loppuvaiheessa kuitenkin kiireen tuomat virheet on pystytty korjaamaan ja näin ollen teksti on eheämpää ja kokonaisuus on hallitumpi. Työskentely muuttui entistä intensiivisemmäksi loppua kohden ja se toi parannuksia myös työn sisältöön. Momen asiakokonaisuuden ja lukemattomien sivumäärien jälkeen niin lukeminen kuin kirjoittaminen ovat omina alueinaan myös kehittyneet. Lakien esitöiden sekä lakien yksityiskohtainen tarkastelu ovat edistäneet hahmottamista myös oikeuksien kehittymisestä sekä niiden yhteydestä toisiinsa, esimerkkinä lapsen oikeuksien sopimuksen tuomat muutokset

Opinnäytetyöprosessi pysyi sen tiukassa aikataulussa, vaikka sen alkuvaiheessa näkyi vielä vahvasti kiire. Työskentely ja opinnäytetyön tekeminen samanaikaisesti loivat omat haasteensa, mutta loppuajasta niiden yhteen sovittaminen onnistui paremmin. Opinnäytetyö valmistui lopulta kahdessa kuukaudessa. Käytettävissä olleen ajan perusteella, olen tyytyväinen opinnäytetyön lopputulokseen. Mielestäni tutkimuskysymyksiin löytyy hyvin vastaukset ja niitä on perusteltu

myös esimerkkien kautta. Oppilaan oikeudet ja velvollisuudet on pyritty huomioimaan koko peruskoulun ajalta.

Koen, että opinnäytetyön rajausta oli sopiva ja onnistuin saamaan sen avulla melko kattavan peruskoulun oppilaan oikeuksista ja velvollisuuksista peruskoulussa. En käsitellyt yksityiskohtaisesti esimerkiksi oppilaan oikeutta erityiseen tai tehostettuun tukeen, vaan koin niiden käsittelyn vaativan tarkempaa tarkastelua, ja täten jätin ne maininnaksi tukiopetuksen ohella. Tarkennuksia tai rajauksia ala- ja yläkoulun välille ei ole sinänsä tehty, mutta kuten itsemääräämisoikeuskappaleessa kävi ilmi, oppilaalle tulee iän myötä enemmän vastuuta ja oikeuksia päättää asioistaan.

Kappale lasten itsemääräämisoikeuksista nousi itselleni haastavimmaksi kappaleeksi. Koin tiedon on samalla niin yksinkertaiseksi, mutta silti monimutkaiseksi, että sen soveltaminen oli aluksi vaikeaa. Kaikkea tietoa ei löytynyt suoraan laista, vaan lakien esitöihin sekä oikeuskirjallisuuteen tuli tutustua lakien ohella. Samalla kuitenkin kappale itsemääräämisoikeudesta sekä oppilaan kantelumahdollisuuksista toivat itselleni myös eniten uutta tietoa sekä uusia lähteitä. Niiden kautta tapahtui myös suurin oppiminen. Lähteinä lapsiasiavaltuutettu sekä lapsen oikeuksien komitea olivat mielenkiintoisia löytöjä. Ne tukivat hyvin lakilähteitä, sekä toivat samalla työhön lisää sisältöä. Lähteet pysyivät rajausta tukevinä ja käsittelivät pitkälti oppilaita, koulua ja lapsen etua. Olennaisesti myös perus- ja ihmisoikeudet olivat osana lähteitä.

Koen, että oppilaan itsemääräämisoikeuksien käsittely kouluympäristössä jäi silti hieman vajaaksi, varsinkin oppilas- ja opiskelijahuoltolain osalta. Kyseinen laki ja sen tuomat laajemmat itsemääräämisoikeudet oppilaalle eivät avautuneet itselleni tarpeeksi. Esimerkkitapauksia oppilaiden määräysvallan lisääntymisestä ja esimerkiksi sen tuomista vaikutuksista en onnistunut löytämään. En osaa sanoa johtuuko tämä siitä, että laki on ollut vasta voimassa muutaman vuoden vai enkö vain löytänyt oikeita lähteitä. Tuloksia olisi voinut saada esimerkiksi tuottamalla kyselyn opetuksen järjestäjälle sekä/tai oppilaille aiheen tiimoilta.

Tiivistettynä, olen kuitenkin tyytyväinen opinnäytetyön aiheen valintaan, sillä opetti ja lisäsi omaa kiinnostusta lasten ja oppilaiden oikeuksia kohtaan. Mielenkiinto lasten oikeuksia kohtaan vain kasvoi työskentelyn parissa, ja toivoisinkin, että ihmis- ja lapsioikeutta käytäisiin koulussa perusteellisemmin läpi.

Jatkotutkimusaiheita opinnäytetyöstä löytyy mielestäni lukuisia. Aiheen voisi jalostaa esimerkiksi maahanmuuttajien opetukseen, lukion- ja ammattiasteen oppilaisiin tai ottaa tarkempaan käsitteelyyn esimerkiksi lasten edun toteutumisen koulussa. Olisi myös mielenkiintoista kartoittaa, mitä ala- tai yläkoulun oppilaat kokevat oikeuksikseen. Myös oppilaiden kantelunaiheita, kantelu prosessia sekä niihin liittyviä tuloksia olisi mielenkiintoista selvittää lisää. Lisäksi kotiopetus ja sen yhteys maksuttomuuteen herätti itselle lukuisia. Kotiopetuksen tarkempi tutkiminen vaatisi todennäköisesti tutustumista myös kansainvälisiin käytäntöihin sekä kotiopetukseen Suomen ulkopuolella tai esimerkiksi haastatteluja kotiopetusta pitäviltä perheiltä.

Toivon, että opinnäytetyöstä voisi olla hyötyä peruskoulun oppilaitten oikeuksista kiinnostuneille kuten esimerkiksi peruskoulun oppilaiden vanhemmille sekä itse oppilaillekin, sillä työn aihe koskee peruskoululaisen oikeuksia. On tärkeää olla tietoinen omista oikeuksistaan, jotta osaa vaatia myös niiden toteutumista oikein.

LÄHTEET

Aaltonen, A-K. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki: Edita Prima Oy. Viitattu 8.11.2017, <https://www-edilex-fi.ezp.oamk.fi:2047/kirjat/8198.pdf>.

Aluehallintovirasto 2017a. Oikeusturva. Viitattu 20.11.2017, <https://www.avi.fi/web/avi/kantelu1#.Wfmy2mi0PIW>.

Aluehallintovirasto 2017b. Opetus ja kulttuuri. Kantelut – Opetus. Viitattu 20.11.2017, <https://www.avi.fi/web/avi/opetus-kantelut#.Wfm7uWi0PIU>.

Aluehallintovirasto 2017c. Opetus ja kulttuuri. Muutoksenhaku arviointiin. Viitattu 20.11.17, https://www.avi.fi/web/avi/muutoksenhaku-arviointiin#.WhKq2Upl_IU.

Aluehallintovirasto 2017d. Opetus ja kulttuuri. Oikaisuvaatimukset – Opetus. Viitattu 20.11.17, https://www.avi.fi/web/avi/oikaisuvaatimukset#.WhSliEpl_IU.

Aluehallintovirasto 2015. Oikeusturva. Kantelun tekeminen aluehallintovirastoon. Viitattu 20.11.2017, <https://www.avi.fi/web/avi/kuinka-kantelu-tehdaan#.Wfm3w2i0PIV>.

Arajärvi, P. 2006. Sivistykselliset oikeudet ja velvollisuudet. Joensuu: Joensuun Yliopisto.

Arajärvi, P. 2015. Lapsi ja koulutuksellisen hyvinvoinnin takaaminen. Teoksessa S, Hakalehto (toim.) Lapsen oikeudet koulussa. Helsinki: Kauppakamari, 10-48.

Aula, M. & Helander, M. 2013. Lapsiasiavaltuutetun vastaus kysymykseen homekouluasioista. Keski-suomalainen. Viitattu 13.11.2017, <http://www.ksml.fi/mielipide/mielipidekirjoitus/Lapsiasiavaltuutetun-vastaus-kysymykseen-homekouluasioista/238915>.

Aula, M. & Pollari, K. 2013. Lapsiasiavaltuutetun lausunto opetus- ja kulttuuriministeriölle luonnoksesta koulujen ja oppilaitosten työrauhaa sekä oppilaiden osallistumisesta edistäviksi lakiesityksiksi 20.3.2013. Viitattu 20.11.2017, http://lapsiasia.ssthosting.fi/?page_id=1103.

Eduskunnan oikeusasiamies 2017a. Oikeusasiamies - Oikeusasiamiehen toiminta. Viitattu 30.11.2017, https://www.oikeusasiamies.fi/fi_FI/web/guest/oikeusasiamiehen-toiminta.

Eduskunnan oikeusasiamies 2017b. Mitä oikeusasiamies tekee? Viitattu 30.11.2017, https://www.oikeusasiamies.fi/fi_FI/web/lasten-ja-nuorten-sivut/mita-oikeusasiamies-tekee-.

EOAM dnro 3994/4/13

EOAM drno 4401/4/10

Euroopan ihmisoikeussopimus, Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi, SopS 69/1999

Hakalehto, S. 2015. Johdatus lapsen oikeuksiin koulussa. Teoksessa S, Hakalehto (toim.) Lapsen oikeudet koulussa. Kauppakamari, Helsinki, 50-86.

Hakalehto-Wainio, S. 2012. Oppilaan oikeudet opetustoimessa. Helsinki: CC Lakimiesliiton kustannus.

Hallberg, P., Karapuu, H., Ojanen, T., Scheinin, M., Tuori, K. & Viljanen, V.P. 2011. Perusoikeudet. Helsinki:Talentum. HOX Linkki

Hallintolaki 6.6.2003/434

HE 30/1982 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle peruskoululaiksi ja lukiolaiksi sekä niihin liittyväksi lainsäädännöksi.

HE 224/1982 Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta ja holhouslain muuttamisesta sekä niihin liittyvien lakien muuttamisesta.

HE 261/1998 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi perusopetuslain 17 §:n muuttamisesta

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 86/1997 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle koulutusta koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 137/1999 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista sekä sosiaalihuoltolain muuttamisesta ja eräksi niihin liittyviksi laeiksi.

HE 205/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain sekä ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain 11 ja 16 §:n muuttamisesta.

HE 90/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle terveydenhuoltolaiksi sekä laeiksi kansanterveyslain ja erikoissairaanhoidon muuttamiseksi sekä sosiaali- ja terveydenhuollon asiakasmaksuista annetun lain muuttamiseksi.

HE 66/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 41 ja 45 §:n muuttamisesta.

HE 19/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 135/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi perusopetuslain 26 a ja 35 §:n muuttamisesta.

HE 178/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi perusopetuslain 1 ja 46 §:n ja kunnan peruspalveluiden valtionosuudesta annetun lain muuttamisesta.

Hämeenlinnan HAO 07.12.2011 11/0883/3, Finlex

Hämäläinen, V. 2017. Tiedot kotiopetuksesta vuodelta 2016. Yliaktuaari, Tilastokeskus, koulutus-tilastot. Sähköpostiviesti 17.11.2017.

Itä-Suomen HAO 14.09.2015 15/0283/4, Finlex

Kurttila, T. 2017. Lapsiasiavaltuutetun vuosikirja 2017 - Onko lapsella oikeusturvaa? Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 2017:1. Viitattu 17.11.17, http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2017/04/LA_vuosikirja_2017_.pdf.

Laki eduskunnan oikeusasiamiehestä 14.3.2002/197

Laki holhustoimesta 1.4.1999/442

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 16.8.1996/619

Laki lapsiasiavaltuutetusta 21.12.2004/1221

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621

Lapsen oikeuksien komitea 2009. Yleiskommentti nro 12. Lapsen oikeus tulla kuulluksi. CRC/C/GC/12. Suom. 2014. Viitattu 9.11.2017, http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_12.pdf.

Lapsen oikeuksien komitea 2011. Sopimusvaltioiden yleissopimuksen 44 artiklan mukaisesti antamien raporttien käsittely. Päätelmät: Suomi. CRC/C/FIN/CO/4* (*päivitetty versio 7.9.2011). Viitattu 15.11.2017, <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=82628&GUID=08815486-C2F7-4348-A1DC-0985FA9542EC>.

Lapsen oikeuksien komitea 2013. Yleiskommentti nro 14. Lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta)*. CRC/C/GC/14. Viitattu 15.11.17, http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_14.pdf.

Lapsiasia 2017. Lapsen oikeudet – YK:n lapsen oikeuksien komitea. Viitattu 24.11.2017, <http://www.lapsiasia.fi/lapsen-oikeudet/ykn-lapsen-oikeuksien-komitea/>.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Mahkonen, S. 2015. Uusi oppilashuoltolaki työvälteenä. 2. uudistettu painos. Helsinki: Edita.

Mäenpää, O. 2017. 1. painos. Yleinen hallinto-oikeus. Alma Talent Oy. [https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezp.oamk.fi:2047/teos/CABBXXBTABCED#kohta:YLEINEN\(\(20\)HALLINTO-OIKEUS\(\(20\)\)](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.ezp.oamk.fi:2047/teos/CABBXXBTABCED#kohta:YLEINEN((20)HALLINTO-OIKEUS((20))).

Oikeuskanslerinvirasto 2017. Oikeuskansleri. Viitattu 20.11.2017, https://www.okv.fi/fi/oikeuskansleri/oikeuskansleri_yleista/.

Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:96. Viitattu 6.10.2017, http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf.

Opetushallitus 2015. Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M. ja Kajander, V. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. Viitattu 6.10.2017. http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf.

Opetushallitus 2016a. Järjestyssääntöjen laatiminen. Määräykset ja ohjeet 2016:2. Viitattu 11.10.2017, http://www.oph.fi/download/175407_jarjestyssaantojen_laatiminen.pdf.

Opetushallitus 2016b. Säädökset ja ohjeet. Maksuton perusopetus - Kouluretket ja leirikoulut. Viitattu 16.11.17, http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/perusopetuksen_jarjestaminen/kouluretket_ja_leirikoulut.

Opetushallitus 2017a. Kasvatus, koulutus ja tutkinnot. Oppivelvollisuus ja koulupaikka. Viitattu 30.10.2017, http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/oppivelvollisuus_ja_koulupaikka.

Opetushallitus 2017b. Säädökset ja ohjeet. Kotiopetus. Viitattu 10.10.2017. http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/ohjeita_koulutuksen_jarjestamiseen/perusopetuksen_jarjestaminen/kotiopetus.

Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013

Passilaki 21.7.2006/671

Peltonen, R. ja Virkkala, T. 2015. Oppilaan oikeus koulumatkaetuun. Teoksessa S, Hakalehto (toim.) Lapsen oikeudet koulussa. Helsinki: Kauppakamari, 170-205.

Perusopetusasetus 20.11.1998/852

Perusopetuslaki 21.8.1998/628

Rinta-Tassi, M. 2017. Kotikoulua käydään lapsentahtisesti: "Voltteja, kärrynpyöriä, enkkuu ja äikkää". Yle. Viitattu 30.10.2017, <https://yle.fi/uutiset/3-9797403>.

SiVM 10/2013 vp. Sivistysvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä 66/2013 vp perusopetuslain, lukiolain, ammatillisesta koulutuksesta annetun lain, ammatillisesta aikuiskoulutuksesta annetun lain ja kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta annetun lain 41 ja 45 §:n muuttamisesta.

SiVM 19/2016 vp. Sivistysvaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä 178/2016 vp perusopetuslain 1 ja 46 §:n ja kunnan peruspalveluiden valtionosuudesta annetun lain muuttamisesta.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimus 6/1976

Terveydenhuoltolaki 30.12.2010/1326

Tilastokeskus 2016. Esi- ja peruskouluopetus 2016. Viitattu 20.11.2017, http://www.stat.fi/til/pop/2016/pop_2016_2016-11-14_tie_001_fi.html.

Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 422/2012

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014

YK:n yleissopimus lapsen oikeuksien sopimuksesta 60/1991